

**השפעת הסדרי החיסכון לגיל פרישה
בישראל על התחלקות ההכנסות**

עדי ברנדר *

סדרת מאמרים לדיון 2009.10
אוקטובר 2009

* בנק ישראל. <http://www.boi.org.il>
חטיבת המחקר, עדי ברנדר – טלפון: 972-2-655-2618; דוא"ל: adi.brender@boi.org.il
תודה מיוחדת לאנה ברודסקי על הסיוע המעולה במחקר ולצבי הרקוביץ ולמשתתפי סמינר חטיבת המחקר
בבנק ישראל על הערותיהם המועילות.

הדעות המובאות במאמר זה אינן משקפות בהכרח את עמדת בנק ישראל

השפעת הסדרי החיסכון לגיל פרישה בישראל על התחלקות ההכנסות

עדי ברנדר

תקציר

מאמר זה בוחן את מערכת ההטבות לחיסכון לגיל פרישה בישראל, תוך התמקדות בהשפעתה על חלוקת ההכנסות. בעזרת נתונים על השכר, התעסוקה ותכונות דמוגרפיות אנו מאפיינים 10 טיפוסים של משקי בית המייצגים את האוכלוסייה בישראל. על בסיס תוואי התעסוקה והשכר של טיפוסים אלה נבחנת ההשפעה המשותפת של הטבות המס לחיסכון פנסיוני ושל מערכת הקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי על התחלקות ההכנסות לאורך חיי הפרט, על רמת ההכנסה בגיל פרישה ביחס לזו שבסוף תקופת העבודה (יחס התחלופה) ועל החלקת התצרוכת במשך החיים. נמצא כי מערכת החיסכון לגיל פרישה היא ניטרלית מבחינת השפעתה על התחלקות ההכנסות בין משקי בית לאורך חייהם, פרט לעשירון העליון (וחלק מהעשירון השני) שזוכים להטבות נטו נמוכות במקצת מהאחרים. עוד נמצא כי בעלי הכנסות נמוכות מפסידים פיננסית (נטו) מחיסכון פנסיוני, הפוגע בנוסף גם בהחלקת התצרוכת על פני חייהם ומייצר עבורם יחס תחלופה "גבוה מדי" בגיל הפרישה. ניתוח בעזרת בסיס נתונים ייחודי מלמד כי קבלת ההחלטות של מרבית משקי הבית בתחום הפנסיוני היא במידה רבה רציונלית ואקטיבית, ותואמת את מבנה התמריצים. ממצאים אלה מצביעים על הצורך להתאים את הפרמטרים של מערכת ההטבות לגיל פרישה בישראל בעקבות הפעלת פנסיית החובה.

Distributive Effects of Israel's Pension System

Adi Brender

Abstract

This paper examines several aspects of Israel's restructured retirement benefits system, focusing on distributive effects. We characterize 10 stylized representative prototypes of Israeli households, reflecting common demographic, wage and employment profiles. These prototypes are used to examine the joint effects of tax benefits for pensions and the public Old Age Allowances program's contributions and disbursements on the lifetime income distribution, net replacement rates at retirement and lifetime consumption smoothing. We find that the system is neutral in terms of its effect on lifetime income distribution, except for the top income decile which gains somewhat less than the others. We also find that pension savings result in a net loss for many low-income households, unsmooth their consumption and lead to "too high" post-retirement net replacement rates. Furthermore, evidence from a unique dataset point to rational and active behavior of most households with respect to these incentives. These findings suggest that the parameters of the retirement-age benefits system should be adjusted following the introduction of mandatory pensions.

1. הקדמה

החיסכון הפנסיוני ומערכת הקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי עברו רפורמה מהותית מאז 1995, שעיקרן הבטחת כושר הפירעון של תכניות אלה. בדומה לרפורמות שהונהגו ברבות ממדינות OECD (Salomaki, 2006 ; Dang et al., 2001), כללה הרפורמה בישראל העלאה משמעותית של גיל הפרישה החוקי, קיצוצים משמעותיים בתנאים המוצעים על ידי קרנות הפנסיה הותיקות לחבריהן הנוכחיים וסגירתן בפני הצטרפות חברים חדשים. בנוסף, עובדים חדשים שהצטרפו למגזר הציבורי הועברו מהסדרי פנסיה תקציבית במימון מלא של המעסיק לקרנות פנסיה צוברת¹ פרטיות.

לאחר שטיפלו בקשיים הפיננסיים של הקרנות, עבר מוקד העניין של קובעי המדיניות להתרחבות העוני בקרב הקשישים, ששיעורו בישראל (כ-22 אחוזים) גבוה מהממוצע בכלל האוכלוסיה – בניגוד למצב ברוב מדינות OECD.² בנוסף, הממשלה הייתה מוטרדת מן העלויות התקציביות של התכנית להשלמת הכנסה של הביטוח הלאומי ורצתה לוודא שגמלאים יצליחו לכלכל את עצמם במקום להישען על תשלומי הרווחה; היה גם חשש שגמלאים מנצלים לרעה את קצבת השלמת ההכנסה תוך עקיפה של מבחן ההכנסות.³ הגורם העיקרי שהועלה כאחראי למיעוט המקורות העצמיים שעומדים לרשות הגמלאים היה חיסכון פנסיוני מועט מדי בקרב מי שנמצאים בחלקה התחתון של התפלגות ההכנסות (לוח 1). כתוצאה מכך, שונה מבנה תמריצי המס לחיסכון ארוך-טווח על מנת לתמוך באופן בלעדי כמעט בחיסכון הפנסיוני (המוגדר כחיסכון הנפדה בצורה של קצבה בגיל הפרישה). בנוסף, על רקע תהליך חקיקה שהתקדם בכנסת, חתמו המעסיקים וועדי העובדים על הסכם פנסיה קיבוצי מ-2008, שהוחל לכלל העובדים במשק על ידי צו הרחבה של הממשלה.

פנסיות מציעות שני יתרונות עיקריים לפרט: (1) החלקת התצרוכת על פני משך החיים, לרבות ביטוח תוחלת חיים⁴; (2) רווחים פיננסיים פוטנציאליים הודות לסובסידיות ממשלתיות ישירות והטבות מס (הממומנות על ידי מסים כלליים). ביחס ליתרון הראשון, עלתה הטענה כי ייתכן שאנשים אינם חוסכים די לגיל הפרישה בשל קוצר ראות לגבי צרכיהם בגיל המבוגר (Kotlikoff, 1987). קוצר ראות זה יכול לשקף שיעורי היוון "שגויים" או בורות/פסיביות ביחס לצרכים עתידיים.⁵ מאידך, חובת חיסכון יכולה להוביל ל"יותר מדי" חיסכון של טיפוסי עובדים שונים, ולהתפלגות לא אופטימלית של ההכנסה הפנויה לאורך החיים (למשל, בכל הנוגע לאיזון בין החיסכון לפנסיה לבין העלויות של גידול ילדים ותשלום משכנתאות), במיוחד אם הפרטים רציונליים ומחזיקים במידע הנדרש (Martin and Whitehouse, 2008). אנשים רציונליים צפויים

¹ המונח "פנסיה צוברת" מכון בעבודה זו להסדרי פנסיה בהם הקצבה משולמת על בסיס הסכומים שנצברו בקרן – כולל התשואה עליהם, ללא הבטחת קצבה בסכום כלשהו מראש.

² (2005) Forster and Mira D'ercole מוצאים כי רק ב-7 ממדינות OECD גבוהים שיעורי העוני בקרב הקשישים משיעורם באוכלוסייה הכללית.

³ חלק מחשש זה נובע מכך שבחישוב גובה ההשלמה, המותנית במבחן הכנסות, לא נלקח בחשבון חיסכון לא פנסיוני, עקב אי דיווח מצד מקבלי הקצבה.

⁴ ביטוח תוחלת החיים ותימחורו הוא בין הגורמים העיקריים שקובעים את ערך הטבות הפנסיה ומקור לשלמים אפשריים בשוק הקצבאות (Finkelstein and Poterba, 2002, 2004).

⁵ (2006) Bescheers et al. ו-(2004) Choi et al. דנים באינרציה ובפסיביות של פרטים ביחס לחיסכון הפנסיוני שלהם.

גם להגיב ליתרונות הפיננסיים נטו מהחיסכון לפנסיה, המשקף את מגוון תמריצי המס והסובסידיות. אך גם תמריצים אלה יכולים לייצר "יותר מדי" חיסכון. יתרה מכך, תמריצי חיסכון משפיעים משמעותית על התפלגות ההכנסות בין פרטים לאורך החיים.⁶ אף שהרמה הרצויה של התערבות בהתחלקות ההכנסות היא בעיקרה עניין של העדפות חברתיות ופוליטיות, חשוב שמקבלי ההחלטות יהיו מודעים להשלכותיהן של החלטות שונות, מפני שבמקרה של מערכת הפנסיה ההשלכות לא בהכרח ניכרות מיד לעין במלוא היקפן.

לוח 1: פנסיה ותעסוקה בהגעה לגיל הפרישה

סטטוס ב-2007	סטטוס עבודה ופנסיה ב-2005			חמישון הכנסה ב-2000 ¹
לא עובד ואין לו פנסיה ³	מקבל פנסיה ²	עובד ואינו מקבל פנסיה	לא עובד ואין לו פנסיה	
(אחוז העובדים בכל חמישון)				
גברים עובדים בגיל 66-64 בשנת 2005	גברים עובדים בגיל 65-60 בשנת 2000			
37.0	25.5	29.8	44.8	1
24.9	30.7	38.0	31.3	2
18.3	36.6	39.3	24.1	3
14.4	49.9	30.3	19.9	4
15.8	58.0	26.5	15.5	5
22.1	43.0	31.2	25.8	סה"כ
נשים עובדות בגיל 65-59 בשנת 2005 ⁵	נשים עובדות בגיל 65-55 בשנת 2000 ⁴			
36.9	10.0	42.0	48.0	1
21.7	24.4	48.0	27.5	2
12.1	45.2	38.6	16.2	3
9.4	50.2	35.7	14.1	4
9.8	48.9	37.0	14.1	5
19.0	32.4	40.3	27.3	סה"כ

מקור: החישובים מבוססים על פאנל השכירים מרישומי המס לשנים 2000, 2005 ו-2007.

¹ חמישוני ההכנסה מחושבים עבור כלל האוכלוסייה ולא לכל מין בנפרד.

² בין אם עובד או שאינו עובד.

³ מבוסס על חמישוני ההכנסה ב-2005.

⁴ לא כולל בני למעלה מ-60 שכבר קיבלו פנסיה ב-2000.

⁵ לא כולל בני למעלה מ-60 שכבר קיבלו פנסיה ב-2005.

עבודה זו בוחנת את השפעות ההסדרים הפנסיוניים בישראל על התחלקות ההכנסות ממספר זוויות הנוגעות לנקודת המבט של הפרט, וזאת בהקשר של ההשפעות האפשריות של "פנסיית חובה". תחילה, אנו מעריכים את השפעתה של מערכת הפנסיה ששררה טרם החקיקה על התחלקות ההכנסות, על ידי חישוב הרווחים הפיננסיים נטו לאורך החיים מהשתתפות במערכת הקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי ומן הבחירה להצטרף לקרן פנסיה (תוך התחשבות באינטראקציות ביניהן). כדי שהניתוח יהיה מציאותי במידת האפשר, נתמקד בתוואי התעסוקה וההכנסה לאורך החיים של "טיפוסים" של משקי בית הנגזרים משוק העבודה ומנתונים

⁶ Diamond (2009) מצביע על הצורך להביא בחשבון את האינטראקציות בין מערכות המיסוי והפנסיה.

דמוגרפיים. גישה זו נבדלת מזו של מספר מחקרים קודמים.⁷ לאחר מכן, נצביע על ההשפעות הפוטנציאליות של החיסכון הפנסיוני על רווחים אלה. החלקת התצרוכת נבחנת על ידי ניתוח יחס התחלופה (replacement rate) עבור טיפוסים שונים של עובדים וניתוח היחס בין ההכנסה הפנויה לאדם "סטנדרטי" במשק הבית לבין קו העוני לאורך חיי המשפחות. אנו משתמשים בבסיס נתונים ייחודי – המכיל פאנל של כ-300,000 שכירים שנבחרו אקראית (10 אחוזים מהאוכלוסייה) בשנים 2000, 2005 ו-2007 – כדי לבחון את מאפייני הפרטים ומשקי הבית המזוהים עם ההחלטה לחסוך לגיל פרישה, ואת מידת התגובה של פרטים ומשקי בית לשינויים בתקנות הפנסיה בשנים האחרונות. בפרט, אחת מהשלכות המעבר להסדר של פנסיה צוברת במימון מלא של החוסך היא שפרטים מעוטי הכנסה (מתחת לסף חבות מס הכנסה) אינם זוכים עוד ברווח פיננסי ישיר מחיסכון לפנסיה.⁸ תגובתם לשינוי זה יכולה להקנות תובנות בשאלה אם פרטים אכן נוהגים בפסיביות ביחס לחיסכון הפנסיוני שלהם.

המשך העבודה מסודר באופן הבא. בחלק 2 מתוארים בקצרה הסדרי הפנסיה בישראל והשינויים שהוחלו בהם מאז 1996. בחלק 3 מוצג מידע על מאפייני כוח העבודה הישראלי שמהם נגזרו פרופילי השכר ודפוסי ההתנהגות עבור הטיפוסים השונים של משקי הבית ששימשו בניתוח. בחלק 4 מחושבות התועלות הפיננסיות נטו מהשתתפות במערכת הקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי ובחיסכון פנסיוני. לאחר כן מחושבת השפעתן המשותפת של התכניות על גודל ההכנסה ועל פיזור לאורך החיים עבור טיפוסים שונים של משקי בית. בחלק 5 נבחנים הטעויות בעד חובת חיסכון לפנסיה, וחלק 6 מסכם, דן בהשפעה הפוטנציאלית של "פנסיית החובה" ומעלה סוגיות ואפשרויות לשינויי מדיניות.

2. מאפייני מערכת הפנסיה בישראל

מערכת ההכנסה לגמלאים בישראל מבוססת על הביטוח הלאומי כעמוד תווך עבור כלל האוכלוסייה, המורחב על ידי תכנית להשלמת הכנסה המותנית במבחן הכנסות, ועל חיסכון אישי בקרנות פנסיה. עד לשנת 2008, החיסכון בקרנות הפנסיה היה אופציונלי, אך משנה זו צו הרחבה של הממשלה קבע חובת חיסכון לפנסיה עבור הכנסות עד לשכר הממוצע (רמת הכנסה שאלה מגיעים רק שליש מכלל העובדים). חקיקה זו מהווה השלמה לרפורמה הנרחבת בהסדרי הפנסיה בישראל שהחלה ב-1995. כרקע לניתוח שלנו, חלק זה מתאר בקצרה את השינויים הללו ואת מאפייניה הנוכחיים של המערכת.⁹

עד שנת 1995, החיסכון של הישראלים לגיל פרישה התרכז בקרנות פנסיה שהציעו תכניות נדיבות שהבטיחו הטבות מוגדרות מראש. לעובדי המגזר הציבורי, כמו גם לעובדי ארגונים גדולים כמו הבנקים וחברות התשתיות, הוצעו הטבות דומות בתכניות פנסיה תקציבית במימון המעסיק ללא הפרשה ישירה של העובד. עובדים יכלו גם ליהנות מהטבות מס על הפקדת חלק משכרם שאינו

⁷ ראה לדוגמה (2008) Martin and Whitehouse, (2005, 2007) OECD ובנק ישראל (2008).

⁸ קרנות הפנסיה עדיין זכאיות לקבל אג"ח ממשלתיות מיועדות המשלמות תשואה ריאלית שנתית של 4.8 אחוזים לכיסוי 30 אחוזים מנכסיהן, אולם – בהתחשב בעלויות הניהול – תשואה זו אינה גבוהה מתשואות ארוכות-טווח בשוקי ההון.

⁹ חלק זה מתבסס במידה רבה על אחדות וספיבק (2009).

מכוסה בפנסיה לחשבונות חיסכון פרטיים – בתנאי שהסכומים לא יימשכו למשך 15 שנה לפחות מתאריך פתיחת החשבון.

התמיכה הממשלתית בחיסכון הפנסיוני התבטאה בשתי צורות: זיכוי מס במועדי ההפקדה והמשיכה, ותשואות עדיפות על סכומי הפיקדון. קרנות הפנסיה קיבלו אג"ח ממשלתיות מיועדות לא סחירות בתשואות גבוהות מן השוק (5.57 אחוזים פלוס הצמדה למדד המחירים לצרכן) שכיסו 93 אחוזים מפיקדונותיהן. אולם עד אמצע שנות התשעים, התברר כי נדיבות ההטבות הפכה את פעולתן לבלתי אפשרית לאורך זמן – בדומה להתפתחויות שנראו במדינות מפותחות אחרות (World Bank, 1994; Martin and Whitehouse, 2008). לפיכך, במארכ 1995 נסגרו הקרנות בפני חברים חדשים וזכויות חבריהן הקיימים הופחתו במידה מסוימת. הושקו קרנות פנסיה חדשות, שנדרשו לאיזון אקטוארי, אשר קיבלו אג"ח ממשלתיות מיועדות לכיסוי 70 אחוזים מפיקדונותיהן, אם כי התשואה הופחתה ל-5.05 אחוזים. הממשלה גם ערבה לתשואה ריאלית של 3.5 אחוזים ליתרת 30 האחוזים של נכסיהן ונטלה את הסיכון של שינויים בתוחלת חיים.

הרפורמה ב-1995 הייתה רק הצעד הראשון בשינוי המבני של מערכת הפנסיה. בין 1995 ל-2002, ביטלה הממשלה את הערבות שלה לתשואות של קרנות הפנסיה החדשות ולסיכונים המתקשרים לשינויים בתוחלת החיים.¹⁰ אחרי 2001, עובדים חדשים במגזר הציבורי לא היו זכאים עוד להשתתף בתכנית פנסיה תקציבית והוצבו בקרנות הפנסיה החדשות. שינויים אלה, עם זאת, היו רק ההקדמה לרפורמה של 2003.

ב-2003, כחלק מתכנית הקונסולידציה הפיסקלית, הפחיתה הממשלה משמעותית את ההטבות לחוסכים לפנסיה בכל המישורים. ראשית, גיל הפרישה הועלה מ-65 ל-67 לגברים (בהדרגה עד 2009) ומ-60 ל-64 לנשים (יושלים ב-2017). בה בעת, הטבות המס לפרישה מוקדמת הופחתו והתנאים לקבלת פנסיה מוקדמת הוקשחו. קרנות הפנסיה ה"ותיקות" הולאמו, ההטבות לחבריהן הקיימים הופחתו משמעותית והפרשותיהם גדלו. חלקן של האג"ח הממשלתיות המיועדות שהונפקו עבור קרנות אלו ירד ל-30 אחוזים מנכסיהן, ובמקום זאת הממשלה העניקה סובסידיה חד-פעמית בהיקף משמעותי כדי לכסות את הגירעונות האקטואריים המשוערים של הקרנות.¹¹ הממשלה גם הסירה את ערבותה לזכויות החברים הקיימים למקרה של שינויים עתידיים בתשואות הקרנות.

התנאים עבור חוסכי הפנסיה בקרנות הפנסיה ה"חדשות" נפגעו גם הם. הכיסוי של האג"ח הממשלתיות המיועדות הופחת ל-30 אחוזים מנכסי הקרנות והתשואה ירדה. יחד עם העלאת דמי הניהול, התשואה העדיפה בקרנות נמחקה בפועל. הקרנות גם עברו לפעול על בסיס צבירה – כלומר שווי הקצבה משקף במדויק את הנכסים שנצברו במשך השנים - ומכאן שההטבה הפיננסית היחידה שנותרה להשקעה בקרנות היא תמריצי המס.

¹⁰ יוסף וספיבק (2008) דנים בעלויות של מהלך זה עבור החוסכים.

¹¹ התשלום בפועל ייעשה בהדרגה על פני 35 שנה.

שינוי מדיניות נוסף שיושם בהדרגה מ-2003 היה ביטול הטבות המס לחסכונות ארוכי-טווח שאינם מיועדים ישירות לקצבאות בגיל פרישה. משנת 2008 חלה הדרישה לחסוך סכום מספיק להבטחת פנסיה בגובה המשתווה לכל הפחות לשכר המינימום, בחשבון שיפדה באמצעות קצבה, על מנת שהחוסך יהיה זכאי להטבות מס על חסכונות נוספים שייפדו באמצעות תשלום חד-פעמי במועד הפרישה.

ולסיום (עד כה), ב-2008 אירגוני העובדים והמעסיקים הסכימו על הסדר "פנסיית חובה". הסכם זה הורחב באמצעות צו הרחבה של הממשלה לכל העובדים המשק. הוא קובע כי כל אדם שעובד במשך 6 חודשים לפחות אצל אותו מעסיק יהיה מבוטח בקרן פנסיה. עובדים שכבר יש להם חשבון בקרן פנסיה יבוטחו אחרי החודש השלישי. הוראה זו חלה על סכומים שגובהם עד השכר הממוצע במשק, ואינה חלה על עובדים שהיו בתכנית טובה יותר לפני צו ההרחבה. רמת ההפרשה תעלה בהדרגה ותגיע ל-15 אחוזים (10 אחוזים על ידי המעסיק ו-5 אחוזים על ידי העובד) עד 2013.

אחרי הרפורמות השונות, ההטבות הנוכחיות לחיסכון פנסיוני עבור קבוצות הגיל הצעירות בישראל מורכבות מארבע הטבות מס:

1. הפקדות המעסיק בקרן פנסיה או הזקיפה לפנסיה תקציבית עד 7.5 אחוזים מהשכר המבוטח פטורות ממס עבור העובד ופטורות מהפרשות לביטוח לאומי. הוראה זו חלה על משכורות שגובהן עד פי 4 מן השכר הממוצע.

2. הפרשת העובד לגבי אותו חלק משכרו שבגינו הופרשו כספים לפנסיה גם על ידי המעסיק, מאפשרת לעובד זיכוי מס של 35 אחוזים. זיכוי זה מוענק עבור הפקדות ששיעורן עד 7 אחוזים מהכנסת המבוטח, עד לרמת השכר הממוצע. זיכוי של 5 אחוזים מוענק עבור החלק בהכנסה שבין השכר הממוצע לכפל השכר הממוצע. הוראות דומות קיימות עבור עובדים שמעסיקיהם אינם מפרישים כספים לחיסכון הפנסיה שלהם.

3. התשואה על הסכומים המופקדים בקרנות הפנסיה פטורה ממס.¹²

4. תשלומי הקצבאות ממוסים כהכנסה רגילה במועד התשלום, וחל עליהם פטור נוסף בשיעור של 35 אחוזים מהקצבה, עד לרמה המגיעה ל-30 אחוזים בקירוב מן השכר הממוצע. בנוסף, גמלאים זכאים לנקודת זיכוי משלימה (197 ש"ח לחודש) אם בן/בת הזוג אינם עובדים ואין להם פנסיה.

בנוסף לחיסכון הפנסיוני, פרטים זכאים לקצבאות זקנה מהביטוח הלאומי. ההפרשה החודשית עבור הטבות אלה היא 0.22 אחוז מן ההכנסה שמתחת ל-60 אחוזים מהשכר הממוצע, ו-3.85 אחוזים מהחלק בהכנסה העולה על סף זה (עד פי 5 מהשכר הממוצע). המעסיקים מפרישים בנוסף

¹² שיעור המס הכללי על רווחי ריבית והון עבור פרטים הוא 15 אחוזים על נכסים צמודים (על התשואה הריאלית) ו-20 אחוזים על נכסים לא צמודים (על התשואה הנומינלית).

1.45 אחוזים על שכר שגובהו עד 60 אחוזים מהשכר הממוצע ו-2.04 אחוזים על השכר הגבוה מכך. ההטבות המוצעות על ידי המערכת כוללות שלושה מרכיבים:

1. סכום חודשי קבוע של כ-16 אחוזים מן השכר הממוצע הארצי ליחיד ו-24 אחוזים לזוג. הסכומים צמודים למדד המחירים לצרכן.
2. תוספת 2 אחוזים עבור כל שנת הפרשה לפנסיה – מעבר ל-10 השנים הראשונות. תוספת זו לא תעלה על 50 אחוזים מהסכום הבסיסי. שני בני זוג עובדים זכאים לקצבה על בסיס הסכום הכולל של זכויותיהם כפרטים, שהוא גבוה מזכויותיהם כזוג.
3. תכנית השלמת הכנסה המותנית במבחן הכנסות מספקת הכנסת מינימום בשיעור 30 אחוזים מן השכר הממוצע לפרטים ו-45 אחוזים לזוגות. הזכאות איננה מושפעת מפנסיות שגובהן עד 13 אחוזים מהשכר הממוצע לפרטים ו-20 אחוזים לזוגות.¹³

3. פרופילי הכנסה ותעסוקה טיפוסיים

ניתוח ההשפעות של החיסכון לגיל פרישה ושל ההטבות על התחלקות ההכנסה לאורך החיים מחייב מידע על דפוסי ההכנסה והתעסוקה של פרטים, על התמדת הדירוג שלהם בהתחלקות ההכנסה, על מאפייני משק הבית הטיפוסי ועל ההכנסות של חברים אחרים במשק הבית – במיוחד בן/בת הזוג. כדי לזהות את ה"טיפוסים" השכיחים ביותר אנו מחברים בין שלושה בסיסי נתונים שלכל אחד מהם תרומה ייחודית:

1) סקרי ההכנסות השנתיים, המאפשרים לגלות שינויים בשכרם של טיפוסים שונים של פרטים על פני זמן. אף שהסקרים אינם עוקבים אחר קבוצה קבועה, הם מאפשרים להשוות את שכרם של פרטים בעלי מאפיינים דומים על פני תקופות ארוכות. הסקרים מכילים גם נתוני השכלה, נתונים דמוגרפיים ומידע על מאפיינים נוספים של משקי הבית.

2) הסקר החברתי לשנת 2002, שהתמקד בפנסיות ותעסוקה במשך החיים, מספק מידע על מספר שנות העבודה של פרטים בעלי מאפיינים שונים במהלך שנות בגרותם.

3) בסיס נתונים הכולל מדגם אקראי של 10 אחוזים מכל השכירים בישראל בשנים 2000, 2005 ו-2007. בסיס נתונים ייחודי זה נבנה כך שהוא כולל את רישומי המס עבור אותם פרטים בשנים אלה (בתנאי שעבדו או קיבלו פנסיה בשנה אחת לפחות מתוכן) ואת רישומי המס של בני/בנות הזוג. הנתונים הורחבו על ידי משתנים נוספים ממרשם האוכלוסין כמו ישוב מגורים, תאריך עלייה, ומספר ותאריכי לידה של ילדי המשפחה, כולל אלו שמעל גיל 18. הדבר מאפשר לגלות את דפוס הלידות על פני חייו של הפרט – נתון חשוב במיוחד לזיהוי נקודות מפנה פוטנציאליות בקריירות של נשים כמו גם בהכנסה לנפש של משק הבית.

¹³ העלייה האחרונה בהטבות תלויות-אמצעים עבור אנשים מעל גיל 80, שיושמה מאז סוף 2008, אינה מובאת בחשבון בחישובים.

המאפיינים העיקריים שזוהו בבסיסי הנתונים השונים הם כדלקמן:

1. אנשים עובדים הם בדרך כלל נשואים. למעלה משלושה-רבעים מכל העובדים בבסיס הנתונים של רישומי המס היו נשואים; שיעור זה יציב יחסית על פני קבוצות הגיל (לוח א-1). לאור זאת, ניתוח משמעותי של דפוסי ההכנסה לפני גיל הפרישה ורמת החיים בתקופת הפרישה צריך להתמקד בזוגות.

2. למעלה מ-90 אחוזים מהמבוגרים העובדים בין גיל 40 ל-65 הם הורים לילדים (כולל מעל גיל 18). למעלה מ-50 אחוזים הם הורים לשלושה ילדים לפחות (לוח א-1). מספרם הגדול של ההורים יחסית למספר הנשואים מוסבר ברובו על ידי הורים גרושים (לוח א-2).

3. ליותר משלושה-רבעים מהגברים העובדים ולכמעט תשע מתוך עשר נשים יש בני-זוג עובדים. קיים מתאם חיובי בין הכנסת הגבר להסתברות שהאישה עובדת (לוח א-3).

4. הפרש הגיל הממוצע בין עובדים גברים לבנות-זוגם הוא כשלוש שנים במשפחות שבהן שני בני הזוג עובדים. לאור גילאי הפרישה הקיימים והמתוכננים, המשמעות היא שזוגות נשואים מגיעים לגיל הפרישה באותו הזמן בערך (לוח א-4).

5. הסקר החברתי מלמד שלגברים היו באופן טיפוסי פחות הפסקות בחיי העבודה לאורך חייהם הבוגרים. עם זאת, במקרה של בעלי הכנסות נמוכות, ההפסקות היו ממושכות יותר במקצת (לוח א-5-I). תת-קבוצה ספציפית וחשובה היא עובדים ערבים (עובדי כפיים בעיקר) הנוטים לפרוש מוקדם יחסית; נטייה זו משתקפת במידה מסוימת במספר שנות העבודה הנמוך באופן עקבי בקרב ערבים מעל גיל 40 (לוח א-5-II). אולם בממוצע, גברים ערבים עומדים בדרישה של מינימום 35 שנות עבודה מלאות לצורכי הביטוח הלאומי מפני שהם יכולים להתחיל לעבוד מגיל 18.

6. נשים עובדות נוטות להפסקות ממושכות הרבה יותר לאורך חיי העבודה. ממצא זה מתואם עם מספר הילדים (לוח א-5-III) ועם גובה הכנסתן: אלו שהכנסתן החודשית הייתה מעל 5,000 ש"ח עובדות חלק מחייהן הבוגרים שהוא קצר רק במקצת מזה של גברים דומים¹⁴ – אך הן מהוות פחות ממחצית מהנשים העובדות (לוח א-5-I). אנו מוצאים גם את התופעה ההפוכה – ככל שנשים צוברות ניסיון רב יותר במהלך חיי העבודה שלהן, כך עולה רמת הכנסתן הממוצעת (לוח א-5-IV). בנוסף, נמצא מתאם חיובי בין שנות העבודה וההשכלה, אך לא מעט נשים בעלות השכלה גבוהה עובדות במשרה חלקית או עוזבות את כוח העבודה לתקופות משמעותיות. רק שיעור קטן מן הנשים הערביות עובדות.

¹⁴ היות שמטרת הבדיקה היא לזהות דפוסים משותפים, שאלת הסיבתיות אינה נבחנת כאן.

7. בעזרת סקר ההכנסות אנו מבצעים סימולציה של דפוסי השכר לאורך החיים עבור פרטים שונים. אנו עושים זאת על ידי בחינת השינוי בשכרם של ה"טיפוסים" שלנו בין 1988 ל-2007 (ומתבוננים בקבוצת גיל מבוגרת ב-20 שנה ב-2007) כמו גם על ידי מבט בחדך של פרטים ב-2007. אנו מוצאים דפוסים ברורים ועקביים עבור גברים, המשתנים בין רמות השכלה. בעלי השכלה גבוהה מתקדמים בסולם השכר בשלב מוקדם בקריירה ונהנים מעלויות שכר גדולות במשך כ-30 שנה לפני ששכרם מתייצב. הדפוס דומה, אם כי מתון יותר, עבור בעלי השכלה על-תיכונית, עד וכולל תואר ראשון. לעומת זאת, בעלי השכלה נמוכה משתכרים שכר נמוך ראשוני שעולה בשיעור קטן מזה של השכר הממוצע במשך במהלך שנות עבודתם (הווה אומר, אין להם פרמיה על ותק).

8. שכר הנשים עולה במתינות רבה יותר משכר הגברים, במיוחד בגילים 30-45. הדבר משקף את ההפסקות בקריירה ואת שעות העבודה הקצרות יותר, במיוחד בתקופות של גידול ילדים (Brender and Gallo, 2008). אפילו ברמת ההשכלה הגבוהה, שיעור משמעותי מהנשים עובד במשרה חלקית (לוח א-6). שכרן של נשים בעלות השכלה נמוכה נוטה לעלות בשיעור דומה, או אף גבוה, מזה של הגברים בגילאים אלה – אך ייתכן שהממצא משקף עיוות סטטיסטי, היות שחלק גדול מן הנשים בקבוצה זו אינו עובד.

9. בהתאמה לפרופילי השכר שזוהו לעיל, בסיס נתוני המס מראה התמדה משמעותית של דירוג הפרטים בהתחלקות ההכנסה בגילאי העבודה העיקריים (30-55). אף שנתונים אלה מכסים תקופה של 5-7 שנים בלבד, יתרונם הוא בכך שהם מבוססים על פאנל נתונים (לוח א-7). אנו מוצאים עוד כי שיעור הנשירה בקרב העשירונים התחתונים כפול מזה שבצמרת. אותו סוג של התמדה נצפה בין 2005 ל-2007 (לוח א-7-II).

10. נמצא מתאם חזק בין הכנסות העובדים להכנסות של בני/בנות זוגם. כמו כן, נפוץ הרבה יותר למצוא כי נשותיהם של גברים בעלי הכנסה נמוכה אינן עובדות (לוח א-8).

על פי תצפיות אלו אנו בונים מספר "טיפוסים" של משקי-בית החולקים את המאפיינים הנפוצים ביותר של האוכלוסייה הישראלית כדי לנתח את מערכת הפנסיה. אלה מתוארים בלוח 2 ופרטי מאפייניהם מוצגים בלוח א-9 בנספח. אומדנים גסים מעלים כי מאפייניהם של כ-15 עד 20 אחוז ממשקי הבית העובדים דומים לאלה של טיפוס 1, 15 אחוזים נוספים תואמים את טיפוס 2, וכ-25 אחוזים מיוצגים באופן סביר על ידי טיפוסים 9 ו-10.

4. הפסד/הטבה מחיסכון לקצבת ביטוח לאומי ולפנסיה

ניתוח הרווחים או ההפסדים נטו מההשתתפות בתכנית לקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי ומההפרשה לתכנית פנסיה התבסס על הדמיית תוואי השכר של הטיפוסים השונים המתוארים בלוח 2. חישבנו תחילה את ההפרשות ואת ההטבות הפוטנציאליות בביטוח הלאומי, שהיא תוכנית חובה, ולאחר מכן את ההטבה השולית מן הבחירה לחסוך בקרן פנסיה בהתחשב בקיזוזים פוטנציאליים עם הטבות הביטוח הלאומי. אנו מתמקדים בשלושה פרמטרים: (1)

הרווח או ההפסד נטו לאורך החיים מהשתתפות בתכנית, (2) יחס התחלופה נטו המוצע על ידי התכנית יחסית לשכר העובד בסמוך לפרישה, (3) תוואי היחס בין ההכנסה הפנויה ל"קו העוני" לאורך חיי הפרט.

לוח 2: תיאור טיפוסים משק הבית ששימשו בניתוח הפנסיה

טיפוס	הכנסה נטו לאורך החיים ¹
1	עובד כפיים, נשוי לאישה שאינה עובדת, 4 ילדים, פורש לגמלאות בגיל 60.
2	השכלה תיכונית, נשוי לאישה שאינה עובדת, 3 ילדים.
3	השכלה תיכונית, האישה עובדת במשרה חלקית כאשר הילדים בגיל גן: 0.7 ממשרה מלאה עם לידת הילד הראשון, ו-0.5 עם לידת הילד השני. שלושה ילדים.
4	רווק, השכלה על-תיכונית.
5	השכלה על-תיכונית של הבעל והאישה, 2 ילדים.
6	רווקה (אם גרושה) בעלת השכלה על-תיכונית, שני ילדים. עבודה במשרה חלקית עד שהילדים מגיעים לגיל 18. עלויות הדיור מכוסות על ידי דמי מזונות עד שהילדים בגיל 18.
7	שני בני זוג בעלי תואר אקדמי, 3 ילדים. האישה עובדת 50% ממשרה מלאה כל השנים.
8	השכלה על-תיכונית, לאישה השכלה תיכונית והיא עובדת 20 שנה. שלושה ילדים.
9	שני בני זוג בעלי תואר אקדמי, 3 ילדים.
10	זוג "במסלול המהיר", השכלה גבוהה (תואר שני) ועבודה במשרה מלאה. שני ילדים.

¹ מיליוני שקלים (מחירים קבועים 2008) מהוונים לגיל 25. כולל קצבאות ילדים.

4.1 קצבאות לגיל פרישה

שלושת הרכיבים העיקריים של תכנית הביטוח הלאומי לגיל פרישה הם סכום בסיסי אוניברסלי, תוספת ותק, והשלמת הכנסה המותנית במבחן הכנסות. עבור זוגות עובדים בעלי ותק של 35 שנה לכל בן-זוג (בלי קשר למספר שעות העבודה או לגובה ההכנסה באותן שנים), הרכיב המותנה במבחן ההכנסות אינו רלוונטי מפני שסכום ההטבות הקבועות של זוגות אלה עולה במקצת על ההטבות שמספקת השלמת הכנסה המותנית במבחן הכנסות. התכנית להשלמת הכנסה קובעת ספי מינימום להכנסה מעבודה ופנסיות הנבדלים עבור פרטים וזוגות. כאשר עוברים את הכנסת הסף, שיעור השחיקה ההדרגתי של הקצבה הוא 60 אחוזים, עד שהיא מגיעה לסכום הבסיסי – האוניברסלי (הכולל את תוספת הוותק). ההפרשות לקצבאות הפרישה של הביטוח הלאומי מבוססות על חלוקה לשתי דרגות, עם תקרה של פי חמישה מהשכר הממוצע. ההפרשות הישירות אינן אמורות לכסות את עלותה המלאה של התכנית עבור רוב הפרטים והיתרה מכוסה על ידי העברות ממשלתיות מוגדרות מראש.

כדי לחשב את ההטבות נטו מהתכנית, ערכנו סימולציה של ההפרשות השנתיות לקצבאות הפרישה של הביטוח הלאומי עבור כל "טיפוס" של משק בית וצברנו אותן בריבית ריאלית של 3.5 אחוזים.¹⁵ ההפרשות הצבורות הושוו לערך ההטבות שלהן זכאי הפרט (או הזוג) אם אין לו פנסיה. עבור זוגות עובדים, המשמעות היא על פי רוב כי הם יקבלו את סכום ההטבות של כל אחד מהם

¹⁵ זוהי תשואה נטו משוערת לטווח הארוך המביאה בחשבון את עמלות הניהול של קרנות הפנסיה. כפי שנידון אצל Whitehouse (2000, 2001), הפרשים בדמי הניהול עשויים להשפיע באופן משמעותי על התשואה הריאלית. דומה כי הפרשים כאלה נוצרו בין קרנות בישראל, אך אנו נמנעים מהדיון בסוגיה זו כאן.

(למעט אם אחד מהם עבד פחות מ-35 שנים). עבור זוגות אחרים ופרטים, ההטבות הפוטנציאליות כוללות את ההשלמה המותנית במבחן הכנסות. ההטבה הפוטנציאלית המחושבת הוונה על ידי שימוש במקדמי המרה המשמשים קרנות פנסיה עבור סכום ותנאים שווי-ערך.¹⁶

עמודות 1 ו-2 של לוח 3 מדווחות על ההפרשות לאורך החיים ועל השווי הפוטנציאלי של קצבאות הזקנה של הביטוח הלאומי. ניכר כי התכנית פרוגרסיבית מאוד ומספקת סובסידיה גדולה למשקי בית מעוטי הכנסה. עבור משקי בית שהכנסתם גבוהה יותר הסובסידיה קטנה בהרבה, אך עדיין הם נהנים מהטבה נטו מהשתתפותם. רק בצמרת התפלגות ההכנסות – 15 אחוזים לערך מכל משקי הבית המיוצגים על ידי "טיפוס 10" (ואלה שבטווח שבין טיפוס 9 לטיפוס 10) – הפרשות התכנית עולות על ההטבות.¹⁷

לוח 3: הטבות לאורך החיים מהתכנית לגיל הפרישה של הביטוח הלאומי ומחיסכון לפנסיה

טיפוס	תכנית קצבאות זקנה של הביטוח הלאומי		רווחים נטו מחיסכון לפנסיה ²		
	הפרשות כספים לאורך ערך ההטבות הפוטנציאליות ¹		הטבות מס לאורך החיים לחיסכון פנסיוני		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
			בלבד	הבעל	משק הבית
					זקנה + פנסיה ³
					(6)
	(אלפי ש"ח, במחירי 2009)				
1	94	1,148	29	-143	1,054
2	138	1,148	190	-82	1,010
3	187	1,161	198	190	1,172
4	336	643	463	308	615
5	447	1,161	500	463	1,214
6	95	685	32	...	591
7	703	1,161	729	719	1,187
8	371	1,161	468	463	1,258
9	845	1,161	850	719	1,166
10	1,711	1,161	1,443	1,196	893

¹ ההטבה מהוונת על ידי מקדמי המרה של קרן פנסיה. כולל הטבות מותנות בהכנסה אם הכנסת הפרט/משק הבית אחרי גיל הפרישה נמוכה מהסף הרלוונטי.

² בהתחשב בקיזוזים עם קצבת השלמת הכנסה.

³ בהנחה שמשקי בית שמפסידים מחיסכון לפנסיה אינם מפרישים כספים לקרן פנסיה.

לוח 4 מראה שהקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי מספקות יחס תחלופה הולם למדי למשקי בית מעוטי הכנסה: יחס התחלופה קרוב ל-100 אחוזים עבור "טיפוס 1", המייצג כשית עד חמישית מאוכלוסיית העובדים. "טיפוס 2" נהנה גם הוא מתחלופה הולמת כאשר מתחשבים בעלויות הישירות הקשורות ביציאה לעבודה במהלך שנות העסקתם. לעומת זאת, דומה כי יחסי

¹⁶ ליתר פירוט, אנו משתמשים במקדמים החלים על פרטים שגילם כעת 25. למרות אי הוודאות הטמונה במספרים אלה, כפי שציין Whitehouse (2007), המקדמים הנוכחיים אינם שונים במידה מובהקת בין קבוצות הגיל והתוצאות אינן רגישות איכותית להבדלים בסדרי הגודל השוררים בין קבוצות הגיל.

¹⁷ ההשוואה בין קבוצות ההכנסה מתעלמת מהאפשרות, שנידונה אצל Cutler et al. (2006) ו-Breyer and Hupfeld (2007), שתוחלת החיים מתואמת חיובית עם ההכנסה.

התחלופה אינם מספקים עבור משקי בית בעלי הכנסה גבוהה יותר. הדבר אינו מפתיע מפני שמטרת התכנית היא להגן על קשישים מפני עוני, ולא לספק רמת חיים שתואמת את הכנסתם בתקופת התעסוקה – במיוחד בהשוואה לשיא רמת ההכנסה, אליה מגיעים בדרך כלל בסמוך לפרישה.

לוח 4: יחס התחלופה נטו בפרישה¹

ללא פנסיה	עם פנסיה	
(1)	(2)	
טיפוס	(סוג ההכנסה לפני הפרישה)	
1	94.2	171.1
2	74.8	141.4
3	54.4	145.1
4	33.8	116.5
5	31.1	113.2
6	49.8	112.9
7	29.4	112.1
8	35.7	100.6
9	24.4	108.7
10	15.5	87.9

¹ היחס בין גובה ההכנסה אחרי הפרישה להכנסה האחרונה נטו לפני הפרישה (מחושב בניכוי הפרשות לפנסיה).

4.2 פנסיות

צירופם של החוסכים החדשים לפנסיה בישראל לתכניות פנסיה צוברת משמעו שההטבות הפיננסיות נטו היחידות מחיסכון זה נגזרות מתמריצי מס. הטבות אלו מוענקות בישראל בעיקר בשלב הפרשות לפנסיה, אך גם במועד תשלום הקצבאות. עם זאת, כדי ליהנות מהטבות מס אלו יש להגיע לסף מס ההכנסה – רמת הכנסה ש-45 אחוזים מכל העובדים (30 אחוזים מהגברים העובדים) אינם מגיעים אליה.¹⁸ במועד הפרישה, תשלומי הקצבה ממוסים לפי המדרגות הרגילות, עם הנחה נוספת על הפנסיה עד לסף המקביל לשליש לערך מן השכר הממוצע. הטבת מס נוספת מוענקת לחוסכי פנסיה שלבניבות זוגם אין פנסיה, וקצבאות הביטוח הלאומי פטורות ממס. משמע, רבים מאלה שנהנו מהטבות מס בשלב הפרשות לתכנית נהנים מפטור מהותי – או מלא – גם בשלב הפדיון.

כדי לחשב את ההטבות נטו מחיסכון פנסיוני ערכנו הדמיה של הפרשות העובדים (או משקי הבית) לאורך כל תקופת חיי העבודה (המשוערת).¹⁹ שיעור הפרשות המשוער עבור אלה שמפרישים לפנסיה היה השיעור המרבי המותר על ידי רשויות המס, גם אם הכנסת הפרט גבוהה מהסף להענקת הטבות מס. הנחה זו היא ברוח צו "פנסיית החובה" ותואמת את הנוהג הנוכחי; נשוב לדון בנושא זה בהמשך.

¹⁸ רק 3 אחוזים מהעובדים מגיעים לרמת ההכנסה שבה התקרה על פטורים ממס להפרשות מעסיק – פי 4 מהשכר הממוצע – היא אפקטיבית.

¹⁹ החלופה המשוערת לחיסכון פנסיוני היא אי חיסכון כלל. בדרך זו אנו נמנעים מהדיון בפטור ממס על תשואות הפנסיה הנצברת.

עמודה 3 בלוח 3 מראה את הערך המהווך של הטבות המס הפנסיוניות המוענקות למשק הבית לאורך החיים. סכומים אלה כוללים את הסכום המהווך של הטבות המס במהלך תקופת ההפרשות בניכוי המסים ששולמו על הקצבה – בהתאם להטבות המס באותו שלב. ההטבות קטנות יחסית עבור משקי בית בעלי הכנסה נמוכה, דבר המשקף את שיעורי מס ההכנסה הנמוכים – אם הם משולמים כלל – לאורך חיי העבודה.²⁰ הדבר נכון במיוחד ביחס לנשים הנהנות מנקודות זיכוי מס נוספות בגין ילדיהן שמתחת לגיל 18.²¹ בניגוד לכך, הטבות המס למשקי בית גבוהי-הכנסה הן גדולות, ועשויות אף לעלות על ערך קצבת הזקנה של הביטוח הלאומי.

אף שכל משקי הבית עשויים להרוויח מהטבות מס פנסיוניות, הרי שרווחים אלה עשויים להתקזז, ואף להפוך להפסד, בשל השחיקה ההדרגתית של הרכיב המותנה במבחן הכנסות בקצבאות הפרישה של הביטוח הלאומי. כפי שצינו לעיל, קיזוז זה רלוונטי רק לזוגות שבהם לפחות אחד מבני הזוג לא עבד 35 שנה ועבור רווקים. במקרים אלה, סדר הגודל של הקיזוז תלוי בסכום הקצבאות המשותף. עמודות 4 ו-5 מראות כי קיזוז זה יכול להיות משמעותי למדי. משקי בית מטיפוס 1, 2 ו-6 – הכוללים עובד יחיד בלבד עם הכנסה נמוכה – מפסידים למעשה מן החיסכון לפנסיה. טיפוסים אלה מייצגים שיעור משמעותי ממשקי הבית בישראל, במיוחד באוכלוסיות שאליהן כוונה הוראת "פנסיית החובה".²² רווק בעל הכנסה בינונית ("טיפוס 4") מפסיד כשליש מהטבות המס הפנסיונית אך שומר על תמריץ חיובי לחיסכון. כל טיפוס משקי הבית המייצגים שני בני זוג עובדים במשרה מלאה אינם מושפעים מן הקיזוז ושומרים על הטבות המס שלהם (אם כי במקרה של "טיפוס 3", בעל ההכנסה הנמוכה יחסית, הטבות אלו קטנות למדי).

עמודה 6 מדווחת על ההטבות המצורפות נטו מתכנית הקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי וההשתתפות בקרן פנסיה (אם היא מניבה רווח נטו). אנו מוצאים הבדלים קטנים בלבד בין טיפוס משקי הבית השונים: מעוטי ההכנסה מביניהם נהנים מעודף נטו גדול בקצבאות לגיל פרישה, בשעה שהאחרים זוכים במקום הטבות אלה בתמריצי מס.²³ משק הבית היחיד שיש בו הבדל מסוים הוא "טיפוס 10", הזוכה להטבה קטנה יותר עקב המסים הגבוהים על הקצבאות. טיפוס משקי בית 4 ו-6, הכוללים רווקים, מקבלים הטבות דומות לאלו של האחרים – באופן מוקטן פרופורציונלית לגודלם. לפיכך, דומה כי במצב ששרר לפני פנסיית החובה, מערכות הקצבה של הביטוח הלאומי והפנסיה היו ניטרליות מבחינת השפעתן על התחלקות ההכנסות לאורך החיים.²⁴

²⁰ ההטבה חיובית תמיד עקב הפטור החל על הפרשות המעסיק מתשלום דמי ביטוח לאומי.
²¹ יחידת המס הישראלית היא הפרט. נשים מקבלות זיכוי מס נוסף בשיעור 0.5 נקודת זיכוי (2.75 בהשוואה ל-2.25 לגברים) ונקודת זיכוי נוסף על כל ילד. כתוצאה מכך, רק שיעור קטן יחסית מהנשים העובדות – במיוחד מהאימהות העובדות – מגיעות לחבות מס (ברנדר, 2009; Brender, 2005).

²² פרטים בעלי הכנסה גבוהה בגיל מבוגר יחסית שאין להם ותק של 35 שנות עבודה ולא חסכו לפנסיה עשויים גם הם להפסיד מהחוק, אך מקרים כאלה נדירים למדי.

²³ ההטבות המוענקות לפרטים ולמשקי בית שאינם עובדים הן באותו סדר גודל שניתן לאלה שעובדים.
²⁴ אם כי המסים המשמשים לכיסוי העלות השיורית של תכנית קצבאות הזקנה של הביטוח הלאומי משולמים בעיקר על ידי אלה שנמצאים בצמרת ההכנסות לאורך החיים. כמו כן, משקי בית בעלי הכנסה גבוהה צריכים לחסוך בפועל לפנסיה כדי ליהנות מההטבות שמוענקות למשקי בית מעוטי הכנסה על ידי תכנית הקצבאות של הביטוח הלאומי.

עמודה 2 בלוח 4 מראה את יחסי התחלופה נטו עבור הטיפוסים השונים של משקי הבית אם הם מפרישים כספים לקרן פנסיה לאורך חיי העבודה שלהם. יחסים אלה מחושבים באופן יחסי להכנסה לפני גיל הפרישה, לא כולל מסים, דמי ביטוח לאומי והפרשות לפנסיה. ניכר כי עבור משקי בית מעוטי הכנסה, חיסכון לפנסיה בשיעור המקסימלי המאפשר הטבות מס יוצר יחסי החלפה גבוהים מדי, במיוחד לאור העובדה שהם גם מפסידים פיננסית מהחיסכון לפנסיה. עבור משקי בית בעלי הכנסה גבוהה יותר, החיסכון לאורך החיים מניב יחס החלפה מתון יותר, אם כי גבוה בהרבה מ-100 אחוזים. הדבר עשוי ללמד כי חיסכון לאורך החיים בשיעורים המותרים המרביים הוא גבוה מדי עבור אוכלוסיות בהיקף ניכר, לפחות בתשואה ריאלית נטו משוערת של 3.5 אחוזים. יש לציין כי שיעור ההפרשה בחיסכון החובה מ-2013 יהיה גבוה במקצת ממה שהנחנו כאן. יתרה מכך, נתוני רשומות המס מצביעים על כך שבפועל, הפנסיות של הגמלאים שחסכו לפנסיה מספקות באופן טיפוסי יחס תחלופה של כ-40 אחוזים (עבור 4 החמישונים העליונים, לא כולל קצבאות הביטוח הלאומי). שיעורים אלה נמוכים בהרבה מאלה שמתיר החוק הנוכחי ובשילוב עם קצבת הזקנה דומים לשיעורים השוררים ברוב מדינות ה-OECD.

4.3 הפרשות לפנסיה והתחלקות ההכנסה הפנויה לאורך החיים

בעוד שהדיון בפנסיה מתמקד פעמים רבות בצורך להבטיח רמת חיים נאותה לקשישים, ישנו גם החשש ההפוך: האם מערכת הפנסיה יוצרת "יותר מדי" חיסכון? כאשר החלטות מתקבלות באופן חופשי בין חלופות פנסיוניות במחיר השוק, לא סביר שזו תהיה התוצאה. אולם, נוכחותם של תמריצי מס וחובת חיסכון עשויים להוביל לתוצאות אחרות.

הסיבה העיקרית לכך שפנסיות עשויות לפגוע ב"החלקת" התצרוכת היא שהטבות מס מוענקות בדרך כלל תוך קביעת תקרה המבוססת על ההכנסה ברוטו, בניסיון להחליק את ההפרשות לחיסכון. גישה זו מתעלמת מההתפלגות של הוצאות אחרות לאורך חיי המשפחה – בעיקר ההוצאות על גידול ילדים ותשלומי משכנתא. אף שמשפחה יכולה, תיאורטית, לחלק את תשלומי המשכנתא שלה על פני כל החיים, ברוב המקרים תשלומים אלה מבוצעים במהלך תקופה תחומה – בעוד ש"צריכת המגורים" נמשכת זמן רב לתוך תקופת הפרישה. עלויות גידול הילדים רלוונטיות במיוחד בישראל, שבה משפחות מגדלות 2 או 3 ילדים – ובמקרים רבים, יותר – קצבאות הילדים נמוכות משמעותית מאשר ברוב המדינות המפותחות, והטבות המס להורים קטנות וקשות למיצוי, מכיוון שהן ניתנות רק לנשים.

כדי לאמוד את רמת התצרוכת ה"מתאימה" של משק הבית חילקנו את הכנסתו הנאמדת (כולל קצבאות ילדים) למספר האנשים ה"סטנדרטי", תוך שימוש בסולם המשמש לחישוב "קו העוני". כמו כן, ניכנו את תשלומי המשכנתא הנאמדים עבור אותם טיפוסים של משקי בית שמצופים לשלם תשלומים כאלה – על פי סקר ההוצאות של הלמ"ס (לוח 5).

לוח 5: תשלום משכנתאות לפי קבוצת גיל

גיל ראש משק הבית	תשלומי משכנתא	
	עם משכנתא ¹	חודשיים ²
25-29	24.8	30.7
30-34	34.0	23.4
35-44	48.5	18.7
45-54	43.4	20.1
55-64	28.5	36.7

מקור: החישובים מבוססים על "סקר הוצאות משקי הבית" לשנת 2007.

¹ אחוז מכל משקי הבית בקבוצת הגיל.

² בקרב משלמי משכנתאות; באחוזים מתוך ההכנסה מעבודה ברוטו.

לוח 6 מציג ממצאים לגבי רמת ההכנסה נטו ל"אדם סטנדרטי" יחסית לקו העוני (27 אחוזים מן השכר הממוצע ל"אדם סטנדרטי"). עבור כל אחד מטיפוסי משקי הבית, יחס זה מחושב תחת ההנחות החלופיות של חיסכון לפנסיה ואי חיסכון. התוצאות מראות כי עבור כל סוגי המשפחות, החיסכון לפנסיה מלאה נוטה להחמיר את התופעה של הכנסה פנויה נמוכה יחסית בשלבים המוקדמים של חיי משפחה. תופעה זו בולטת בעיקר במשקי הבית מעוטי ההכנסה, שבקרבת ההכנסה הפנויה הנמוכה ממילא בגילים הצעירים פוחתת עוד יותר כדי לייצר הכנסה גבוהה אחרי הפרישה. דומה אפוא כי ההתנהגות הרציונלית עבור משפחות בעלות הכנסה נמוכה ובינונית היא לדחות את החיסכון לפנסיה, במיוחד אם משכורותיהן במגמת עלייה למדרגות מס גבוהות יותר.²⁵

5. קוצר ראות, פסיביות ואי רציונליות של החוסכים

חלק מן הטיעונים בעד התערבות ממשלתית בשוק הפנסיה מתייחסים לקוצר הראות של משקי הבית ביחס לחיסכון לגיל הפרישה. נטען כי צעירים אינם מעריכים כראוי את צורכי הפנסיה שלהם ו"נתקעים" כתוצאה מכך עם משאבים מעטים מדי כשהם מגיעים לזקנתם. טיעון אחר ברוח דומה, שמשמעותו המעשית זהה, הוא שגם אם אנשים מודעים לצרכים אלה, הם נוטים לדחות את מהלכיהם ביחס לפנסיה, כך שעד שהם מתחילים לחסוך ייתכן שמאוחר מדי לצבור די כספים כדי לשלם עבור קצבה ראויה.

אף שההבחנה בין אופטימיזציה המבוססת על שיעורי ההיוון האישיים ובין קוצר ראות אינה סוגיה אנליטית פשוטה, חלק זה מנסה לבחון את התנהגות החיסכון של העובדים הישראלים באור זה. הניתוח שלעיל מעלה כי החיסכון לפנסיה הוא מהלך פיננסי גרוע עבור פרטים מעוטי הכנסה ועבור משפחות בעלות מפרנס יחיד – הן בזמן הנוכחי והן במהלך שנות בגרותם. כמו כן, החלקת התצרוכת מלמדת שסביר כי משפחות צעירות יותר המשלמות משכנתאות (הכוללות רכיב חיסכון) ומשפחות עם ילדים ייטו פחות לחסוך באותו שלב בחייהן.

²⁵ תמריצי המס בישראל מוענקים בצורה של זיכוי מס שאינם ניתנים לפדיון; עובדים רבים שרויים חלק משמעותי מחיי העבודה שלהם מתחת לסף המס ללא אפשרות לנצל זיכויים אלה. יתרה מכך, ערך הפטור עבור הפרשות המעביד תלוי ישירות במדרגת המס.

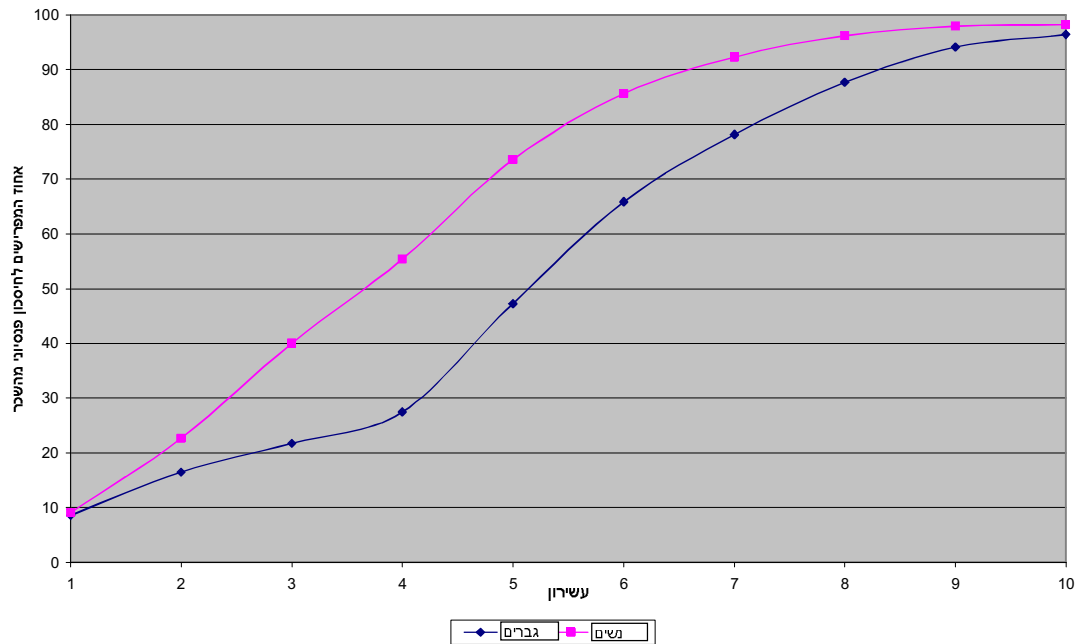
לוח 6:הכנסה פנויה ל"אדם סטנדרטי" יחסית לקו העוני

טיפוס	גיל				
	30	40	50	60	פרישה
(אחוזים מ"קו העוני" באותה שנה)					
1 עם פנסיה ללא פנסיה	71	65	84	101	152
	81	74	97	118	98
2 עם פנסיה ללא פנסיה	82	71	92	115	160
	92	80	105	133	98
3 עם פנסיה ללא פנסיה	103	79	126	161	207
	121	92	145	185	99
4 עם פנסיה ללא פנסיה	241	261	280	288	295
	271	294	315	325	104
5 עם פנסיה ללא פנסיה	171	147	292	294	294
	199	172	333	335	99
6 עם פנסיה ללא פנסיה	126	71	84	186	203
	145	82	97	216	104
7 עם פנסיה ללא פנסיה	169	135	208	317	316
	196	157	235	359	99
8 עם פנסיה ללא פנסיה	142	72	162	258	235
	167	83	184	293	99
9 עם פנסיה ללא פנסיה	196	154	254	384	373
	231	182	288	433	99
10 עם פנסיה ללא פנסיה	268	290	400	616	490
	310	336	447	683	99

תרשים 1 מראה שההפרשות לפנסיה אכן מתואמות חיובית עם ההכנסה.²⁶ בעשירונים התחתונים של התפלגות ההכנסות מתעסוקה פחות מחמישית הגברים העובדים ופחות משליש הנשים העובדות חוסכים לפנסיה, בשעה שבעשירונים העליונים ההפרשות לפנסיה הן כמעט אוניברסליות. בעשירונים הנמוכים, שיעורן הגדול יותר של נשים החוסכות לפנסיה בהשוואה לגברים עולה בקנה אחד עם העובדה שקרוב ל-90 אחוזים מהנשים העובדות נשואות לגברים עובדים (לוח א-3) – כך שפחות סביר שהן יגיעו למצב שבו יפסידו נטו מהחיסכון עקב הקיזוז עם הרכיב המותנה במבחן הכנסות בקצבת הפרישה של הביטוח הלאומי. בקרב הנשים גם נפוצה יותר התעסוקה במגזר הציבורי, בבנקים ובתאגידים גדולים, מקום שהפנסיות אוניברסליות כמעט.

²⁶ תרשים זה מבוסס על מאגר הנתונים של רישומי המס 2007. הלוחות לשנים קודמות דומים.

תרשים 1: הפרשה לפנסיה על פי עשירון הכנסה - 2007

לוח 7 בוחן את החלטות החיסכון של משקי הבית באופן מפורט ופורמלי יותר. משוואה 1 מראה את התוצאות של משוואת פרוביט כאשר המשתנה התלוי הוא האם הפרט מפריש או אינו מפריש כספים לקרן פנסיה. ניתוח זה מבוסס על למעלה מ-125,000 תיקי מס של גברים ב-2007 (המקדמים דומים עבור נתוני 2005) והתוצאות עקביות למדי עם הציפיות שנדונו לעיל.²⁷

- להכנסה יש השפעה חזקה וחיובית, הגדלה לאורך טווח ההכנסות הרלוונטי.²⁸ בהתאם לציפיות, נמצאה השפעה חזקה וחריגה עבור פרטים שמשכורתם נמוכה מסף החבות במס הכנסה. גם לבת זוג עובדת יש השפעה חיובית חזקה – מכיוון שהיא מקטינה את ההפסד הפוטנציאלי מהשחיקה ההדרגתית של השלמת ההכנסה.

- בת זוג המפרישה גם היא כספים לקרן פנסיה משפיעה השפעה חיובית חזקה (0.12) נוספת על הבחירה לחסוך. לאור המשתנים האחרים במשוואה, סביר שמשתנה זה משקף שני גורמים: (1) ההסתברות הנמוכה להיות בדרגה שבה קיימת שחיקה הדרגתית של השלמת ההכנסה בקצבאות הזקנה של הביטוח הלאומי, המבוססת על הכנסה מפנסיה משותפת, (2) ניסיון העבודה של האישה: דרושות 35 שנות עבודה כדי לקבל את תוספת הוותק המלאה בקצבאות הזקנה, ונשים שחוסכות לפנסיה עובדות בממוצע פרקי זמן ארוכים יותר מאשר אלה שאינן עושות זאת.

²⁷ משוואות שנאמדו עבור נשים הראו תוצאות דומות. ההבדל הבולט היה שהמקדם עבור ילדים קטנים היה חיובי. יש לשער כי תוצאה זו, שאינה אינטואיטיבית, משקפת הטיה בבחירה: אימהות לילדים קטנים יעזבו את מקום עבודתן בסבירות גבוהה יותר אם מעסיקיהן לא יתנו מענה לצורכיהן הייחודיים. המעסיקים אשר באופן טיפוסי יתנו מענה כזה הם ארגונים גדולים ומבוססים (כגון במגזר הציבורי והבנקים) היכן שהפנסיות אוניברסליות.

²⁸ ההשפעה המשותפת של מקדמי ההכנסה וההכנסה הריבועית מתחילה לרדת ברמות הכנסה גבוהות במיוחד (היפותטיות), למעלה מפי 60 מהשכר הממוצע.

לוח 7: משוואות פרוביט להסתברות שגברים עובדים יפרישו כספים לתכנית פנסיה בשנת 2007

משוואה 2			משוואה 1			
	Z	השפעה שולית		Z	השפעה שולית	
**	-2.3	-0.00398	*	6.4	0.00883	גיל
**	2.5	0.00005	*	-3.6	-0.00006	גיל בריבוע
*	5.8	0.03157	*	3.2	0.01766	נשוי (משתנה בינארי)
			**	-2.1	-0.01676	גרוש/אלמן (משתנה בינארי)
*	76.8	0.00205	*	88.6	0.00250	הכנסה שנתית (אלפי ש"ח)
*	-55.5	0.00000	*	-62.8	0.00000	הכנסה שנתית בריבוע
*	-60.2	-0.32470	*	-67.9	-0.32594	הכנסה שנתית >48,000 (משתנה בינארי)
*	-13.4	-0.02713	*	-10.3	-0.01882	מספר משרות במהלך השנה
*	7.6	0.00552	*	12.3	0.00848	מספר חודשי עבודה (עד 12)
*	21.4	0.14576	*	31.4	0.18451	האם בת הזוג עובדת (משתנה בינארי)
*	20.4	0.09849	*	23.9	0.12102	בת הזוג מפרישה לפנסיה (משתנה בינארי)
*	-5.3	-0.00022	*	-8.6	-0.00034	הכנסה שנתית של בת הזוג (אלפי ש"ח)
*	-4.4	-0.00672	**	-2.3	-0.00501	מספר הילדים
**	-2.3	-0.00753	*	-3.4	-0.01299	מספר הילדים בגילים 0-3
*	-5.5	-0.01531	*	-3.6	-0.01263	מספר הילדים בגילים 4-8
***	-1.9	-0.00462	*	-3.1	-0.00880	מספר הילדים בגילים 9-18
*	-15.4	-0.00271	*	-19.9	-0.00340	גיל בת הזוג
*	-16.1	-0.08701	*	-16.9	-0.08559	מתגוררים בישוב ערבי
			*	-3.8	-0.06394	עלו לארץ מ-1989
			*	5.6	0.00237	עלו לארץ מ-1989 * שנות עבודה פוטנציאליות ¹
*	60.7	0.25352				הפריש לפנסיה בשנת 2000 (משתנה בינארי)
*	-10.0	-0.04357				עבד במהלך שנת 2000 (משתנה בינארי)
*	-11.2	-0.00012				הכנסה שנתית בשנת 2000 (אלפי ש"ח)
*	-3.6	-0.00019				שינוי בהכנסה השנתית של בת הזוג (אלפים)
*	-6.2	-0.05226				נישא אחרי 2000 (משתנה בינארי)
*	-1.3	-0.14340	*	-13.8	-1.05042	קבוע (מקדם)
		104,599			126,321	מספר התצפיות
		0.3865			0.3555	Pseudo R ²

מקור: החישובים מבוססים על מאגר רישומי המס לשנים 2000 ו-2007.
 משוואה 1, לגברים עובדים בגיל 23-65; משוואה 2, לגברים עובדים בגיל 28-65.
¹ עבור עולים, ההפרש בין 67 לגיל העלייה, לכל היותר 46.
 (*) מובהק ברמת אחוז 1; (**) מובהק ברמת 5%; (***) מובהק ברמת 10%.

- המשוואה מצביעה גם על אפקט הנזילות: נוכחות ילדים, במיוחד בגיל קטן, במשק הבית מפחיתה את הנטייה לחסוך לגיל פרישה.

- יחידים (כולל גרושים) נוטים פחות להפריש. הדבר עשוי לשקף את ההסתברות הגדולה יותר שאנשים אלה יהיו זכאים להשלמת הכנסה לאחר הפרישה, בהשוואה לזוגות נשואים עובדים.

- ערבים (המזוהים כתושבי ישובים ערביים) מראים סבירות נמוכה יותר משמעותית להפריש לקרן פנסיה. ממצא זה תואם את האפיון של "טיפוס 1" כמייצג באופן בולט את האוכלוסייה הערבית. למרות תפקידן הפוטנציאלי של השפעות תרבותיות, תוצאה זו משקפת גם את דפוסי התעסוקה הבלתי יציבים לאורך החיים של האוכלוסייה הערבית ואת ההסתברות הנמוכה מאוד שלבת הזוג תהיה היסטוריה משמעותית של עבודה בשכר.

- ההסתברות של חיסכון לפנסיה בקרב עולים שהגיעו לארץ מ-1989 קשורה בקשר הדוק לגיל העלייה: ככל שהעולים הגיעו בגיל צעיר יותר, כך סביר יותר שהם יחסכו לפנסיה. הגיל שבו ההסתברות שיחסכו נעשית דומה לזו של ילידי הארץ הוא 40.²⁹ נקודת חתך זו תואמת במובן הרחב את הצורך לצבור די הטבות בהסדר הפנסיה ולצד זה תוספת ותק גדולה דיה בקצבאות הפרישה של הביטוח הלאומי כדי להימנע מהפסד משמעותי עקב השחיקה ההדרגתית של הרכיב המותנה במבחן הכנסות.

- הגיל משפיע חיובית עד מועד הפרישה. השפעה זו יכולה לנבוע מהשחיקה ההדרגתית של תשלומי המשכנתא (לוח 5), אך ייתכן גם שהיא משקפת את הפחתת הטבות הפנסיה עבור אלה שהתחילו לעבוד אחרי 1995. העלייה הנמשכת בהסתברות לחסוך בקבוצות גיל הקרובות לגיל הפרישה תואמת יותר את ההסבר הקודם, אך נשוב לדון בשאלה זו בהמשך.

הניתוח עד לנקודה זו התמקד בתמונת מצב של התנהגות הפרטים ב-2007. משוואה 2 מוסיפה ממד דינמי על ידי התבוננות בהשפעת המאפיינים וההתנהגות של אותם פרטים בשנת 2000. כדי לעשות זאת, אנו מגבילים את המדגם לגברים עובדים בגילים 28 עד 65 בשנת 2008 (שגילם היה 21 לפחות בשנת 2000). אנו מוצאים כי מי שחסכו לפנסיה ב-2000, חסכו ב-2007 בסבירות גבוהה יותר ב-25 אחוזים מאלה שלא עבדו, ובסבירות גבוהה יותר ב-30 אחוזים מאלה שעבדו ולא הפרישו לחשבון פנסיה.³⁰ המקדמים של המשתנים העיקריים שהופיעו במשוואה 1 דומים מבחינה איכותית. יחד עם זאת, בקרה על השפעתן של ההפרשות ב-2000 מאפשרת לתת הסבר משופר לגבי הפרטים בעלי הסדרי פנסיה "ישנים". על ידי בקרה זו אנו מוצאים שהשפעת הגיל נעשית שלילית עד אמצע שנות ה-40 והיא משמעותית כמותית וחיובית רק אחרי גיל 50, בהתאם לפרופיל היורד של תשלומי המשכנתא המתואר בלוח 5.

לוח 8 מציג את המתאם בין החלטות החיסכון על פני זמן, ומראה כי מי שכבר הפרישו לפנסיה ב-2000 המשיכו לנהוג כך ב-2005, בעוד שמי שלא חסכו ב-2000 לא התחילו לחסוך. אף על פי כן, כמחצית מהגברים ושליש מהנשים בחמישון ההכנסה הנמוך ביותר הפסיקו להפריש לפנסיה (ההשוואה מתייחסת רק לאנשים שהמשיכו לעבוד).

לוח 9 מוסיף למשוואה 2 מידע על גודל המעסיק ועל היסטוריית ההעסקה אצל המעסיק. נתונים אלה מבוססים על מספרי תיקי הניכויים של המעסיקים והם כפופים למספר מגבלות: (1) מעסיקים מסוימים עשויים להשתמש במספרים שונים של תיקי מס באתרים שונים; (2) במקרים אחדים שיוויים בתיקי המס בין 2000 ל-2007 משקפים שיוויים אדמיניסטרטיביים בלבד מצד המעסיק ולא שיוויים עסקיים ממשיים; (3) היות שהנתונים שלנו מבוססים על מדגם של 10 אחוזים מהאוכלוסייה, גודל המעסיק הנאמד, המחושב על ידי מספר העובדים שדווחו בכל מספר תיק מס, אינו מדויק, במיוחד ביחס למעסיקים קטנים. בנוסף, קשה להסיק לגבי סיבתיות

²⁹ לעולה בן 40 יש פוטנציאל של 27 שנות עבודה לפני מועד פרישתו. הסכום של המקדם עבור "עולה מ-1989" והמקדם עבור האינטראקציה של משתנה זה עם "שנות עבודה פוטנציאליות", מוכפל ב-27, מסתכם באפס בקירוב; הוא נעשה חיובי ככל שמספר "שנות העבודה הפוטנציאליות" גדל.

³⁰ זהו ההבדל בין המקדם של "עבד ב-2000" למקדם של "הפריש לפנסיה ב-2000".

מנתונים אלו מפני שייתכן אחד משני מצבים: (1) עובדים שמעוניינים בהסדרי פנסיה יעדיפו – כאשר יתר התנאים שווים – מעסיקים גדולים, שקל להם יותר להציע ביטוח פנסיוני; או (2) שההחלטות של מעסיקים גדולים לגבי ביטוח פנסיה הן אקסוגניות לעובדים בודדים ומהוות חלק מ"עסקת חבילה" של תנאי העבודה. למרות אי הדיוק של הנתונים, הם אינדיקטיביים לגבי המתאם בין מאפייני המעסיקים לביטוח פנסיוני.

לוח 8: אחוז העובדים המפרישים לחיסכון פנסיוני ב-2005, לפי מין, גיל, הכנסה, והאם חסכו לפנסיה בשנת 2000

גברים		נשים		גיל
לא הפרישו בשנת 2000		הפרישו בשנת 2000		
47.0	42.0	80.3	76.5	25-29
37.8	31.2	85.7	82.3	30-44
27.4	26.9	84.1	84.1	45-54
10.8	17.8	66.1	75.2	55-64
29.5	29.3	81.7	80.7	סה"כ
חמישון הכנסה ¹				
34.9	30.8	64.5	51.5	1
41.9	31.0	79.0	60.9	2
48.5	39.7	87.9	76.1	3
51.2	40.6	91.7	86.2	4
48.8	38.9	92.7	91.7	5
38.7	33.6	84.1	81.7	סה"כ

מקור: החישובים מבוססים על פאנל הנישומים לשנים 2000 ו-2005.

¹ עבור גברים בגיל 25-60 ונשים בגיל 25-55 בשנת 2000.

לוח 9: השפעות המעסיק על ההסתברות שגברים עובדים יפרישו לתכנית פנסיה¹

Z השפעה שולית			
*	51.6	0.42906	העובד הפריש לפנסיה בשנת 2000 (משתנה בינארי)
*	40.4	0.00037	מספר העובדים של אותו מעסיק
*	-20.8	0.00000	מספר העובדים של אותו מעסיק בריבוע
*	-49.5	-0.26889	למעסיק עובד אחד במדגם (משתנה בינארי)
**	-2.4	-0.02120	למעסיק שני עובדים במדגם (משתנה בינארי)
*	-15.2	-0.11565	למעסיק 3-5 עובדים במדגם (משתנה בינארי)
*	14.7	0.30448	המעסיק הגדול ביותר במדגם (משתנה בינארי)
**	-2.3	-0.03517	החלפת מעסיק בין 2000 ל-2007
*	2.6	0.00080	החלפת מעסיק * גיל
*	-33.6	-0.37611	החלפת מעסיק * הפריש בשנת 2000 (בינארי)
*	21.8	0.00097	החלפת מעסיק * הכנסה שנתית (אלפים)
*	-3.9	-0.49383	קבוע (מקדם)
		104,599	מספר התצפיות
		0.4712	Pseudo R ²

מקור: החישובים מבוססים על מאגר הנישומים מ-2007, לגברים עובדים בגיל 28-65.

¹ המשוואה כללה גם את כל המשתנים שמופיעים במשוואה 2 של לוח 7.

(*) מובהק ברמת אחוז 1; (**) מובהק ברמת 5 אחוז; (***) מובהק ברמת 10%.

לוח 9 מראה מתאם חזק בין גודל המעסיק לכיסוי הפנסיוני. בממוצע, ההסתברות שעובד בארגון המעסיק 50 עובדים יקבל ביטוח פנסיוני נמוכה ב-40 נקודות האחוז מזו של עובד בחברה המעסיקה 1,000 עובדים. עוד אנו מוצאים, כי ההסתברות שעובדים שהפרישו לפנסיה ב-2000 והחליפו מעסיק יפרישו כספים ב-2007, גבוהה ב-9 נקודות האחוז מזו של עובדים שהחליפו מעסיק ולא היה להם ביטוח פנסיוני. לסיום, אנו מוצאים כי עובדים שהחליפו מעסיקים בין 2000 ל-2007, סביר יותר שיחסכו לפנסיה ככל שגילם גבוה יותר והכנסתם גבוהה יותר. בסך הכל, הוספת המשתנים הקשורים למעסיק מוסיפה 9 נקודות אחוז לשונות המוסברת של הביטוח הפנסיוני.

אחד הנימוקים שהועלו להתערבות הממשלתית בשוק הפנסיה הוא שאנשים נוהגים בפסיביות ביחס לפרישתם. כפי שנידון לעיל, הרפורמות במערכת הפנסיה בין 2000 ל-2005 ביטלו את ההטבות הפיננסיות מחיסכון לפנסיה עבור עובדים ב-5 העשירונים הנמוכים של התפלגות ההכנסות (מפני שהם אינם מגיעים לסף המס ומפני שהקרנות הומרו לתכניות צוברות – ללא סובסידיה). לוח 10 בוחן את תגובת העובדים לשינויים שחלו במערכת המס בין 2000 ל-2005. הוא מראה ירידה ברורה בשיעור הפרטים החוסכים לפנסיה ב-5 העשירונים התחתונים וירידה מתונה בהרבה בעשירונים הגבוהים יותר.³¹ כמו כן, נרשמה ירידה ניכרת בהפרשות המעסיקים, המלמדת כי גם רכיב זה בחיסכון הגיב במהירות לשינויים. לסיום, הירידה בהפרשות לפנסיה הייתה גדולה בהרבה בקרב קבוצות הגיל הצעירות, בשעה שבקבוצות הגיל המבוגרות – שבהן רבים עדיין השתייכו לתכניות "הותיקות" או לתכניות במימון המעסיק – הירידה הייתה מתונה יותר.³²

לוח 11 מראה שחיסכון פנסיוני מועט מדי הוא לא בהכרח הבעיה הדומיננטית. הלוח מציג את חלקם של פרטים אחרי גיל פרישה שקיבלו קצבת פנסיה ב-2005, לא הייתה להם הכנסה מעבודה והמשיכו להפריש לתכניות הקשורות לפנסיה. אנו מוצאים כי למעלה ממחצית הגברים ולמעלה משליש הנשים המשיכו לחסוך אחרי גיל הפרישה, כולל פרטים בכל רמות ההכנסה (אחרי הפרישה). בנוסף, נתונים אלה משקפים רק חסכוניות פנסיוניים המחייבים דיווח לרשויות המס; חסכוניות אחרים, כמו פיקדונות בנקאיים, אג"ח ומניות, אינם נרשמים במאגר נתונים זה. לפיכך, דומה כי אנשים רבים מגיעים לגיל הפרישה עם הכנסה גבוהה יותר מצורכי התצרוכת המידיים שלהם. גם אם המשמעות היא לא בהכרח שרמת החיסכון לפני הפרישה הייתה עודפת מנקודת המבט של הפרט – שכן היא עשויה לשקף חיסכון למקרה של צורך בטיפול סיעודי בגיל המבוגר ולא העדפות לגבי ירושה – כן מתעורר הספק בהצדקת ההתערבות הממשלתית. התערבות זו, בנוסף לחובת החיסכון, התמקדה בהעברת החיסכון מתכניות המאפשרות משיכת סכומים חד-פעמיים לתכניות קצבה, שנועדו ללא ספק להחלקת התצרוכת ולא רק להגדלת סך המשאבים הזמינים בפרישה.

³¹ בסך הכל, אחוז העובדים המפרישים לפנסיה בישראל - 62 אחוזים - דומה לשיעורם בגרמניה, בקנדה, באירלנד, בבריטניה ובארה"ב (Antolin and Whitehouse, 2008).

³² גם חברי הקרנות הותיקות סבלו מפגיעה מהותית בהטבות, אך קרנות אלו עדיין מציעות תנאים טובים יותר מכל חלופה אחרת שמוצעת לעובדים.

לוח 10: השינוי בהפרשה בין 2000 ל-2005.¹

חמישון הכנסה ב-	אחוז מפרשיש		רף המעסיק		עובד מפריש	
2005 ²	שינוי מ-	2000	שינוי מ-	2000	שינוי מ-	2000
1	-14.9	21.0	-5.1	12.5	7.2	-8.9
2	-18.6	40.1	-4.1	15.8	23.4	-14.1
3	-13.5	67.6	-2.1	19.7	47.6	-11.1
4	-4.5	88.1	0.9	19.5	68.4	-5.1
5	-1.1	96.1	-1.6	11.8	84.1	0.5
סה"כ	-10.5	62.6	-2.4	15.9	46.2	-7.7
גיל						
21-24	-22.2	16.0				
25-29	-18.0	46.8				
30-44	-9.2	64.5				
45-64	-8.5	68.7				
65+	-15.5	45.5				
סה"כ	-12.5	51.9				

מקור: החישובים מבוססים על פאנל הנישומים לשנים 2000 ו-2005.

¹ השינוי מבוסס בנקודות אחוז מרמת שנת 2000.

² גילאי +25

לוח 11: הפרשות לפנסיה אחרי פרישה¹ לפי סוג הכנסה ורמת הכנסה

נשים		גברים		
אחוז מהקבוצה	אחוז מפרישות	אחוז מהקבוצה	אחוז מפרשיש	
21.1	44.2	1.7	21.1	מקור הכנסה מקבל קצבת שאירים בעל הכנסה מעבודה, ללא פנסיה מקבל פנסיה, ללא הכנסה מעבודה בעל הכנסה מעבודה ופנסיה גם יחד סה"כ
24.2	47.5	22.4	30.6	
47.7	36.4	64.7	56.6	
7.0	63.5	11.2	74.3	
100.0	42.6	100.0	52.2	
...	44.4	...	63.3	חמישון הכנסה ב-2005 ²
...	30.8	...	65.1	
...	29.1	...	59.4	
...	35.6	...	53.0	
...	42.9	...	49.0	
...	36.4	...	56.6	

מקור: החישובים מבוססים על מאגר רישומי המס לשנים 2005 ו-2007.

¹ גברים מעל גיל 65 ונשים מעל 60.

² בקרב בעלי הכנסה מפנסיה בלבד.

יש לציין כי הגמלאים הנוכחיים צברו את הטבות הפנסיה שלהם בתקופה שבה החיסכון לפנסיה היה אופציונלי. לפיכך, חסכוניות אלה – העודפים אולי – עשויים לשקף תגובה לתשואות הגבוהות ושאינן בנות-קיימא אשר הוצעו במערכת הקודמת. ובכל זאת, הם מרמזים לכך שאנשים כן מגיבים לתמריצים פיננסיים לחיסכון פנסיה. אינדיקציה נוספת להיענות זו היא הירידה החדה

בשיעור החוסכים אחרי פרישה בתכניות פנסיה בין 2000 ל-2005 (לוח 10), היות שהתמריצים להפרשות כאלה נשחקו.³³

ככלל, דומה כי התנהגות מרבית העובדים, כולל בעלי ההכנסות הנמוכות, ביחס להפרשותיהם לפנסיה רציונלית ואקטיבית: נראה כי העובדים מתאימים את בחירת החיסכון שלהם לתמריצים הפיננסיים. שיעורי ההפרשה הנמוכים של עובדים מעוטי הכנסה משקפים את התמריצים הפיננסיים המועטים, אם בכלל, לחיסכון פנסיוני, ואת תוואי התצרוכת הבלתי רצוי הנובע מחיסכון זה.

6. מסקנות

התערבות הממשלה בשוק הפנסיה מנומקת פעמים רבות בצורך להגן על הציבור מפני חישובים שגויים והמעטה בחשיבות יתרונות החיסכון לגיל פרישה. טיעון דומה הוא שצעירים פסיביים מדי ביחס לצרכים לאחר הפרישה ועשויים, לפיכך, לפעול מאוחר מדי כדי להבטיח לעצמם מקורות מחיה מספיקים לגיל זה. טיעון נוסף – במידה מסוימת ההיפוך האנליטי של השניים הקודמים – הוא שאנשים מביאים לאופטימום את תוואי ההכנסה שלהם לאורך החיים על ידי ניצול (בלתי הוגן) של תמיכת הממשלה בהכנסה בגיל הפרישה. כל הטיעונים הללו עלו בדיונים שקדמו להנהגת "פנסיית החובה" לאחרונה.

העבודה הנוכחית בוחנת את המציאות של הסדרי הפנסיה בישראל במבנה שאחרי הרפורמה ולפני הנהגת חובת החיסכון הפנסיוני. בעזרת "טיפוסים" מייצגים של ההרכבים הנפוצים ביותר של משקי בית ופרופילי תעסוקה בישראל היא בודקת את ההטבות הפוטנציאליות של חיסכון לפנסיה עבור כל טיפוס. מן הממצאים עולה כי החובה לחסוך לפנסיה מייצרת הפסד נטו למשקי בית מעוטי הכנסה, שפוגע בשוויוניות של המערכת הנוכחית: בעת הנוכחית, המשפחות מכל הטיפוסים (למעט אלה ששייכות לעשירון ההכנסה הגבוה ביותר לאורך החיים) נהנות פחות או יותר מאותה תמיכה – בין אם באמצעות סובסידיה או תמריץ מס – ואילו חובת החיסכון תגרום לכך שההטבות למשקי בית מעוטי הכנסה יהיו נמוכות מההטבות לאחרים. הפסד זה נובע משחיקת זכאותם להשלמת הכנסה המותנית במבחן הכנסות מבלי להציע תמריצי מס אפקטיביים לקיזוז.³⁴ חישובים אלה הופכים את הטיעון שמשקי בית מעוטי הכנסה מנצלים באופן מופרז את השלמת ההכנסה המותנית במבחן הכנסות לפחות משכנע.

פגיעתה של הטלת חובת החיסכון במשקי הבית מעוטי ההכנסה באה לידי ביטוי גם בהשפעתה על התחלקות ההכנסה שלהם לאורך החיים. יחסי התחלופה לאחר הפרישה שהמערכת החדשה מציעה גבוהים מ-140 אחוזים עבור קבוצה משמעותית למדי. הכנסות גבוהות אלו באות על חשבון הקטנת ההכנסה הפנויה בגיל צעיר יותר, כאשר משקי הבית מטפלים בילדים ומשלמים משכנתאות.

³³ עקב שינויי חקיקה, הנתונים אחרי 2007 אינם מאפשרים לעקוב אחר החיסכון אחרי פרישה.

³⁴ התכנית שהתקבלה לאחרונה להעלות את ההטבות המותנות במבחן הכנסות עבור גמלאים בקבוצות הגיל המבוגרות ביותר מגדילה את ההפסד שנכפה על משפחות מעוטות הכנסה על ידי חובת הפנסיה, אך סדר הגודל שלו אינו משנה איכותית את תוצאות הניתוח.

הניתוח מראה אפוא, שלאור הרמה והמבנה הקיימים של הקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי, החיסכון לפרישה אינו מיטיב עם משקי בית מעוטי הכנסה בשעה שהוא כן מיטיב עם משקי בית שהכנסתם גבוהה. בחינת התנהגותם של משקי הבית מעלה כי במידה רבה הם אכן פועלים בהתאם לחישובים אלה. יתרה מכך, תגובת משקי הבית לשינוי המבני בתמריצי הפנסיה בין שנת 2000 ל-2005 מעלה כי הם אינם אדישים להתפתחויות בתחום זה – אף שראוי לזכור כי סדר הגודל של השינוי בתקופה זו היה חריג.

חסרונות "פנסיית החובה" אינם מוגבלים רק למשקי בית מעוטי הכנסה לאורך החיים. משקי בית רבים בעלי רמת הכנסה בינונית מתחילים את הקריירה ברמות הכנסה נמוכות מסף המס. עבור משפחות אלו, ייתכן שמטעמי החלקת התצרוכת ושיקולי תשואה מוטב לדחות את החיסכון עד שהכנסותיהן יגדלו (הפסד זיכוי המס בשיעור 35 אחוזים הוא שווה-ערך ל-9 שנים של תשואות נטו – משוערות – בקרן הפנסיה). הצו הנוכחי של הממשלה מאלץ אותם להפריש כספים בכל חודש ללא קשר לרמת הכנסתם. בנוסף, אין אפשרות של הפרשות חלקיות, שעשויות היו לאפשר לזוגות להגיע להפרשות פנסיה אופטימליות ביחס לזכאותם לזיכויי מס – לדוגמה, כאשר נשים עובדות במשרה חלקית אחרי לידה. זוהי מגבלה משמעותית בעצוב חובת החיסכון, מכיוון שלמחצית מאלה שלא הפרישו לפנסיה לפני החלת ההוראה היו בני זוג שכן חסכו לפנסיה. לאנשים אלה גם סבירות נמוכה שיזדקקו לסיוע מהשלמת ההכנסה של הביטוח הלאומי.

אחד השיקולים שהביאו לתמיכה ציבורית בחובת החיסכון הפנסיוני הוא שחלק ניכר מהנטל מוטל, כביכול, על המעסיק. ואולם תפיסה זו אינה מדויקת. ראשית, לאורך זמן (ובמקרה זה מדובר בהסדר לעשרות שנים) השכר ישקף את שיווי המשקל בשוק העבודה כך שהתשלומים הנוספים של המעסיק בגין הפנסיה יקוזזו באמצעות ירידת שכר או הקטנת תעסוקה של עובדים בסביבת שכר המינימום³⁵. שנית, מבחינה אנליטית, ניתן לפרק את חובת ההפרשות של המעסיק לשני רכיבים עוקבים: (1) העלאת שכר, (2) הקצאת תוספת השכר לפנסיה. אם התועלת מפנסיית החובה לעובד היא קטנה, זהו שימוש לא יעיל ב"תוספת השכר". בנוסף, מקור מרכזי לתשלומי המעסיק לפנסיית החובה הן ההפרשות לפיצויי פיטורין; זהו מקור כספי שבמקרים רבים היה שייך ממילא לעובד וייעודו לפנסיה גם פוגע בתמריץ שהיה למעסיקים להימנע מפיטורין בשל הסדר הפיצויים.

החששות המקוריים שהובילו את קובעי המדיניות לאמץ "פנסיה חובה" נגעו להתחלקות ההכנסות ולרמת החיים הנמוכה של הקשישים. דומה, עם זאת, כי פעולת המדיניות שבחרו, בפרמטרים הקיימים, רק מזיקה יותר למגזר החלש ביותר בקרב האוכלוסייה העובדת. נראה כי אי השוויון הגבוה בהכנסות הוא השתקפות של מצב שוק העבודה ולא תוצאה של מבנה מערכת הפנסיה לפני הנהגת פנסיה חובה. אף שחובת הפנסיה עשויה להפחית את ההוצאות התקציביות העתידיות על השלמת הכנסה במסגרת הקצבאות לגיל פרישה של הביטוח הלאומי, היא תעשה

³⁵ (2009) Gonzales-Paramo and Melguizo בוחנים את הספרות בנושא חלוקת הנטל של מיסוי על השכר בין עובדים למעסיקים ומוצאים שיותר מ-75 אחוזים מהנטל משתקפים בהפחתת שכר הנטו, וכי האחוז אף גבוה יותר כשמדובר בתשלום עבור שירות הנתפס כבעל ערך לעובד.

זאת במחיר הגברת אי השוויון לאורך החיים והעלאת שיעור המס האפקטיבי על העניים לאורך החיים. תוצאה חיובית פוטנציאלית מכך עשויה להיות הגברת ההשתתפות בשוק העבודה של בני זוג שאינם עובדים ממשקי בית מעוטי הכנסה כדי להימנע מהקטנת קצבאותיהם. עם זאת, ההשתתפות עשויה להיות מינימלית, היות שאין סף תחתון לשעות העבודה החודשיות הנדרשות כדי לצבור זכויות וותק. זוגות עובדים עשויים למעשה להפחית את היצע העבודה שלהם, עקב אפקט התחלופה; אף ש-Brender and Strawczynski (2006) ו-Brender and Gallo (2009) מראים שגמישות היצע העבודה לשכר בישראל נמוכה.

לסיום, אם קובעי המדיניות מעוניינים להפחית את מספר מקבלי השלמת ההכנסה בגיל פרישה, ניתן להשיג יעד זה בדרך שתואמת יותר את השמירה על ניטרליות לאורך החיים של השפעת מערכת הפנסיה על התפלגות ההכנסות. אחת הדרכים היא להפוך את זיכויי המס לבני-החזר תוך מימון העלות הנוספת על ידי הקטנת גודל הזיכוי ל-30 אחוזים בקירוב. תכנית כזאת תפצל את העלות של הקטנה עתידית של תשלומי השלמת ההכנסה באופן אחיד יותר.

מקורות

אחדות, ל. וא. ספיבק (2009), "מערכת הפנסיה בישראל לאחר 15 שנות רפורמה", התוכנית לכלכלה וחברה במכון ון-ליר.

בנק ישראל (2008), ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים – מאי עד אוגוסט 2008, 122, ע"מ 25-30.

ברנדר, ע. (2009), "שיעורי המס על הכנסות מעבודה בישראל בפרספקטיבה בינלאומית: 2009 - 2008, נייר עמדה, בנק ישראל, מארס.

יוסף, רמי ואביה ספיבק (2008), "עולם הפנסיה החדש: אחרי המפץ של 2003." מחקר מדיניות 5, סדרת מחקרי מדיניות, התוכנית לכלכלה וחברה, מכון ון ליר בירושלים.

Antolín, P. and E.R. Whitehouse (2008), "Filling the pension gap: coverage and value of voluntary retirement savings", Social, Employment and Migration Working Paper, 69, OECD, Paris.

Beshears, J., J.J. Choi, D. Laibson and B.C. Madrian (2006), "The Importance of Default Options for Retirement Saving Outcomes: Evidence from the United States", Working Paper No. 12009, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.

Brender A. (2005), "Tax Benefits for Women in Israel: International Perspective and Benefit Take-up," in *Gender and Taxation: Does the Tax System Take Gender into Account?* Fourth Annual Adva Center Conference on Budget and Gender, Adva Center, Tel Aviv.

Brender A. and Strawczynski M. (2006), "Earned Income Tax Credit in Israel: Designing the System to Reflect the Characteristics of Labor Supply and Poverty", *Israel Economic Review*, 4 (1), 27-58.

Brender A. and Gallo L. (2008), "The Response of Voluntary and Involuntary Female Part-Time Workers to Changes in Labor-Market Conditions", Bank of Israel Discussion Paper 2008.08.

Brender A. and Gallo L. (2009), "The Effect of Changes in Wages, GDP, and Workers' Demographic Characteristics on Working Hours", *Israel Economic Review*, 7 (1), 143-176.

Breyer, F. and S. Hupfeld (2007), "On the Fairness of Early Retirement Provisions," CESifo Working Paper No. 2078, August.

Choi J.J., D. Laibson and B.C. Madrian (2004), "Plan Design and 401(k) Savings Outcomes", Working Paper No. 10486, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.

Cutler, D., A. Deaton, and A. Lleras-Muney (2006), "The Determinants of Mortality," *Journal of Economic Perspectives*, 20, 97-120.

Dang, T.T., P. Antolín and H. Oxley (2001), "Fiscal implications of ageing: projections of age-related spending", Working Paper No. 305, Economics Department, OECD, Paris.

Diamond, P. (2009), "Taxes and Pensions", CESifo Working Paper 2636.

Finkelstein, A. and J. Poterba (2002), "Selection Effects in the United Kingdom Individual Annuities Market.", *Economic Journal*, Vol. 112, No. 476, pp. 28-50.

Finkelstein, A. and J. Poterba (2004), "Adverse Selection in Insurance Markets: Policyholder Evidence from the UK Annuity Market", *Journal of Political Economy*, Vol. 112 (1), pp.183-208.

Gonzales-Paramo, M. and A. Melguizo (2009), "Who Bears Social-Security Taxes? A Meta-Analysis Approach," Instituto de Estudios Fiscales, 20/09.

Förster, M. and M. Mira d'Ercole (2005), "Income distribution and poverty in OECD countries in the second half of the 1990s", Social, Employment and Migration Working Paper No. 22, OECD, Paris.

Kotlikoff L.J. (1987) "Justifying Public Provision of Social Security", *Journal of Policy Analysis and Management*, Vol. 6, No. 4, (summer), pp. 674-689

Martin, J. and Whitehouse E. (2008), " Reforming Retirement-Income Systems: Lessons from the Recent Experiences of OECD Countries", OECD Social, Employment and Migration Working Papers, 66.

OECD (2005), *Pensions at a Glance: Public Policies across OECD Countries*, OECD, Paris.

OECD (2007), *Pensions at a Glance: Public Policies across OECD Countries*, OECD, Paris.

Salomaki, A. (2006), "Public pension expenditure in the EPC and the European Commission projections: an analysis of the projection results", European Economy Economic Papers no. 268, European Commission, Brussels.

Whitehouse, E.R. (2000), "Administrative charges for funded pensions: measurement concepts, international comparison and assessment", *Journal of Applied Social Science Studies*, vol. 120, No. 3, pp. 311-361.

Whitehouse, E.R. (2001), "Administrative charges for funded pensions: comparison and assessment of 13 countries", *Private Pension Systems: Administrative Costs and Reforms*, Private Pensions Series, vol. 3, OECD, Paris.

Whitehouse, E.R. (2007), "Life expectancy risk and pensions: who bears the burden", Social, Employment and Migration Working Paper no.60, OECD.

World Bank (1994), *Averting the Old Age Crisis: A World Bank Policy Research Report*. Oxford University Press, London.

לוח א-1: מבנה המשפחה לפי קבוצת גיל ומספר ילדים לאורך החיים - פרטים עובדים ב-2005

גיל	נשוי	עם ילד אחד	עם 2 ילדים	עם 3+ ילדים	עם ילדים מתחת לגיל 18
(אחוז מכל המשפחות העובדות)					
25-29	53.7	16.7	10.7	6.2	33.6
30-39	75.6	17.3	27.9	29.6	74.2
40-49	79.9	9.9	23.7	57.7	78.7
50-59	79.5	10.6	22.7	58.1	32.3
60-64	78.7	9.7	19.6	58.9	6.5

מקור: החישובים מבוססים על מאגר הנישומים לשנת 2005.

לוח א-2: מצב משפחתי של אימהות חד-הוריות עובדות¹

גיל	רווקה	גרשה	אלמנה
(אחוז מכל האימהות העובדות)			
25-29	3.5	4.7	0.1
30-34	2.6	7.4	0.3
35-39	3.2	12.2	0.9
40-44	3.2	14.3	1.4
45-49	2.2	16.3	2.6
50-54	2.1	16.4	4.1
55-59	2.1	15.9	6.6
60-64	1.7	15.5	11.7

מקור: החישובים מבוססים על פאנל הנישומים לשנים 2005 ו-2007.

¹ המונח אימהות חד-הוריות מתייחס כאן לנשים שילדו ילדים במהלך חייהן ולא היו נשואות בשנת 2005.

לוח א-3: מצב תעסוקתי לאור הכנסת בן/בת הזוג

חמישון הכנסה של בן/בת הזוג	אישה		בעל	
	עובדת ¹	לא עובדת	עובד ¹	לא עובד
(אחוז בני הזוג בחמישון)				
1	68.2	31.8	86.2	13.8
2	67.9	32.1	89.2	10.8
3	73.6	26.4	89.6	10.4
4	80.0	20.0	88.2	11.8
5	84.3	15.7	91.5	8.6
סה"כ	76.9	23.1	88.8	11.2

מקור: החישובים מבוססים על פאנל הנישומים לשנים 2005 ו-2007.

¹ הפרט בתצפית דיווח שבן/בת הזוג עובד/ת, או שבן/בת הזוג מופיעים במאגר הנתונים עם הכנסה חיובית מעבודה.

לוח א-4: הפרשי גיל בין בני זוג¹

הפרשי גיל (שנים)		גיל
נשים	גברים	
-3.3	0.4	25-29
-2.9	1.6	30-34
-3.2	2.5	35-44
-2.7	3.0	45-54
-2.9	3.5	55-64

מקור: החישובים מבוססים על פאנל הנישומים לשנים 2005 ו-2007.

¹ חושב כגיל הפרט פחות גיל בן/בת הזוג.

לוח א-5: שנות עבודה צבורות¹ בהשוואה לפוטנציאל²
(אחוז מתוך שנות העבודה הפוטנציאליות)

א-5-I: לפי הכנסה ומין

הכנסה	גברים		נשים	
	פוטנציאל	אחוז מהקבוצה	פוטנציאל	אחוז מהקבוצה
עד 1,500 ³	83.8	2.3	63.6	6.1
1501-3000	87.7	6.0	67.6	17.7
3001-5000	88.9	22.4	81.5	32.7
5001-7000	94.0	19.2	89.2	20.3
7001-9000	95.9	12.3	85.0	8.9
9001-12000	94.7	14.0	89.7	7.6
12000+	92.1	23.9	87.4	6.6

א-5-II: לפי מין, דת וגיל

גיל	גבר, יהודי	גבר, ערבי	אשה ⁴
30-34	88.8	79.3	70.0
35-39	89.5	84.8	70.8
40-44	91.0	75.9	73.7
45-49	93.7	79.9	72.8
50-54	90.0	75.6	68.4
55-59	93.4	79.1	65.4

א-5-III: נשים לפי גיל ומספר ילדים

גיל	ללא ילדים	ילד 1	ילדים 2	ילדים 3+
35-39	75.1	82.2	81.4	66.1
40-44	73.2	88.6	81.1	71.8
45-49	71.8	80.5	84.4	69.4

א-5-IV הכנסה חודשית לפי שיעור העבודה בפועל מתוך השנים הפוטנציאליות וגיל

יחס בין שנות העבודה שנצברו בפועל לפוטנציאל					גיל
עד 30%	30%-50%	50%-70%	70%-85%	86%+	
2,245	3,381	4,816	5,208	6,179	35-49
2,427	3,382	4,565	4,931	6,383	50-59

מקור: החישובים מבוססים על "הסקר החברתי" לשנת 2002.

¹ מוגדר כמספר שנות העבודה של הפרט לפי דיווח עצמי. הנתונים המשמשים כאן מבוססים על ממוצעי הקטגוריות המדווחות.

² השנים הפוטנציאליות הן הגיל פחות 21 עבור גברים יהודים, הגיל פחות 18 עבור ערבים, והגיל פחות 20 עבור נשים יהודיות. הלוחות כוללים פרטים מעל גיל 25.

³ לעובדים בלבד.

⁴ נשים יהודיות בלבד.

לוח א-6: תעסוקת נשים, לפי השכלה

גיל				שנות לימוד
50-59	40-49	30-39	25-29	
אחוז העובדות מכל הנשים בקבוצה				
27.9	28.9	20.6	21.7	0-10
58.9	67.3	58.0	49.1	11-12
74.2	80.8	74.6	76.3	13-15
82.4	88.6	86.3	78.8	16+
אחוז העובדות פחות מ-30 שעות בשבוע ¹				
32.4	32.9	35.2	35.2	0-10
34.8	35.9	36.4	37.7	11-12
35.9	37.8	37.3	36.3	13-15
36.2	36.8	37.7	35.4	16+

מקור: החישובים מבוססים על "סקר ההכנסות" לשנת 2007.

¹ בקרב העובדות 5 שעות לפחות.

לוח א-7: התמדת התחלקות ההכנסות

א-7-1: בין 2000 ל-2005.¹

לא עובד ב- 2005 ²	חמישון ב-2005 ³					חמישון הכנסה ב- 2000 ³
	5	4	3	2	1	
	(אחוז מכל העובדים בחמישון)					
34.1	0.8	3.1	8.4	21.4	32.2	1
19.1	1.1	5.0	22.3	36.6	16.0	2
14.3	2.1	22.5	41.2	12.1	7.7	3
16.4	17.1	48.5	9.3	4.6	4.1	4
17.8	66.6	8.0	2.7	2.1	2.9	5
20.3	17.7	17.5	16.8	15.3	12.4	סה"כ

א-7-2: בין 2005 ל-2007.⁴

לא עובד ב- 2007 ²	חמישון ב-2007 ³					חמישון הכנסה ב- 2005 ³
	5	4	3	2	1	
	(אחוז מכל העובדים בחמישון)					
34.0	1.0	2.2	7.0	18.7	37.2	1
17.1	1.1	3.9	14.9	48.1	15.0	2
11.7	1.4	12.7	55.2	14.0	5.1	3
11.0	8.6	62.4	12.6	3.1	2.3	4
15.7	72.4	9.0	1.2	0.8	0.8	5
17.8	17.0	18.1	18.2	16.8	12.0	סה"כ

מקור: החישובים מבוססים על פאנל הנישומים לשנים 2000, 2005 ו-2007.

¹ עבור קבוצת הגיל 50-35 ב-2000 וקבוצת הגיל 55-40 ב-2005.

² "לא עובד" מוגדר כמי שלא דווח במאגר הנתונים עבור אותה שנה.

³ החמישונים מוגדרים עבור הקבוצה הרלוונטית (כגון אנשים בגיל 50-35 שעבדו ב-2000).

⁴ עבור קבוצת הגיל 55-35 ב-2005 וקבוצת הגיל 57-37 ב-2007.

לוח א-8: מתאם בין חמישוני הכנסה של בני הזוג בשנת 2007

חמישון הכנסה של האישה					לא עובדת ²	חמישון הכנסה של הבעל ¹
5	4	3	2	1		
5.7	7.9	10.1	12.9	17.6	45.8	1
6.9	10.7	15.4	16.7	16.3	34.0	2
10.4	14.8	17.6	16.6	14.7	25.9	3
19.3	18.9	15.8	14.0	11.5	20.6	4
28.5	18.4	11.9	10.0	9.2	22.1	5
14.2	14.2	14.2	14.0	13.9	29.6	סה"כ

מקור: החישובים מבוססים על פאנל הנישומים לשנים 2007 ו-2007.

¹ על סמך נתונים לגברים נשואים בגיל 30-55 בעלי הכנסה שנתית מינימלית של 12,000 ש"ח במשך השנה, ונשים בעלות הכנסה של 6,000 ש"ח מינימום.

² שיעור הלא-עובדים, כולל נשים שבעליהן הצהירו כי הן עובדות אך אינן מופיעות ברישומי רשויות המס.

לוח א-9: מאפיינים של טיפוס משקי הבית השונים

טיפוס	זכר		נקבה	ילדים	משכנתא
	ראשונית	משכורת חודשית פרופיל שכר ¹			
1	4,400	עליית שכר שנתית של 1%, פורש מעבודה בגיל 60.	לא.	4, נולדו בגיל 25, 31, 34, 28	לא.
2	5,200	העלאת שכר שנתית של 0.9%	לא.	3, נולדו בגיל 28, 30, 33	לא.
3	5,200	העלאת שכר שנתית של 0.9%	משרה מלאה עד גיל 30, 70% עד גיל 33, 50% מאותו זמן ואילך	3, נולדו בגיל 30, 35, 33	15% בגיל 28 עד 47
4	6,300	2.1% עד גיל 46, 1.8% עד גיל 60, ללא עליות מאותו זמן ואילך	...	...	...
5	6,300	2.1% עד גיל 46, 1.8% עד גיל 60, ללא עליות מאותו זמן ואילך	משרה מלאה עד הפרישה	2, נולדו בגיל 28, 32	15% בגיל 27 עד 46
6	...	...	משרה מלאה עד הולדת הילד הראשון ולאחר שהצעיר ביותר מגיע לגיל 18. 75% ממשרה מלאה בין לבין	2, נולדו בגיל 30, 33	...
7	8,700	2.6% עד גיל 46, 2.1% עד גיל 56, ללא עליות מאותו זמן ואילך	50% ממשרה מלאה לכל אורך הקריירה	3, נולדו בגיל 30, 36, 33	15% בגיל 27 עד 46
8	6,300	2.1% עד גיל 46, 1.8% עד גיל 60, ללא עליות מאותו זמן ואילך	משרה מלאה בגיל 25-30 ובגיל 50-64	3, נולדו בגיל 30, 36, 33	20% בגיל 27 עד 46
9	8,700	2.6% עד גיל 46, 2.1% עד גיל 56, ללא עליות מאותו זמן ואילך	משרה מלאה עד הפרישה	3, נולדו בגיל 30, 36, 33	20% בגיל 27 עד 46
10	10,000	2.5% עד גיל 45, עלייה של 35% בגיל 30 ועלייה נוספת של 50% בגיל 35. מגיל 44 עד 60 גידול שכר שנתי בשיעור 2.3% וללא עליות מאותו זמן ואילך	משרה מלאה עד הפרישה	2, נולדו בגיל 30, 33	15% בגיל 27 עד 46

¹ החישובים מניחים כי השכר הממוצע במשק עולה בשיעור 1.1 אחוזים לשנה.